F40895

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SANʼATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА — ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ — • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН — 28 июл, №30 (3317)

РОССИЯ-ЎЗБЕКИСТОН: ҲАМКОРЛИК УФҚЛАРИ

Россия Федерацияси ҳукумати Раиси В. Черномирдиннинг Республикамизга расмий ташрифи самарали ўтмоқда. Пойтахт аэропортида Президент Ислом Каримов ва республика жамоатчилиги вакиллари томонидан қизғин кутиб олинган Россия ҳукумати Раиси Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари янги босқичга кўтарилаётганидан мамнунлик изҳор қилди. Бу ташриф ҳар икки мамлакат иқтисодий ва сиёсий ҳаётида муҳим воқеадир. Аввало, Ўзбекистоннинг Россиядек буюк мамлакат билан ўзаро тенг ҳуқуқли иқтисодий алоқалар, маданий, илмий ҳамкорликни кенгайтириши мустақил республикининг иқтисодий тараққиёти учун катта истиқболлар очади. Ўз навбатида ислоҳотлар изчил олиб борилаётган ва унинг натижалари қўзга аён ташланиб қолган Ўзбекистонга Россия сингари илм-фан ва саноати ривожланган мамлакатнинг қизиқиши бежиз эмас. Бўлиб ўтган музокаралар чоғида тарихан шаклланган иқтисодий алоқаларни тиклаш, уларни ўзаро манфаатли асосларда тараққий эттириш, иқтисодий ислоҳотлар тажрибасини баҳам кўриш зарурлигига эътибор қаратилди.

МДҲ ҳамда халқаро ташкилотлар доирасидаги кўп томонлама алоқаларни мустаҳкамлаш билан боғлиқ масалалар, шунингдек, бир қанча халқаро ва минтақавий муаммолар юзасидан атрофлича фикрлашиб олинди.

Музокаралар ниҳоясида Ислом Каримов ва Виктор Черномирдин Ўзбекистон Республикаси билан Россия Федерацияси ўртасидаги ҳамкорликни янада тараққий эттириш ва кенгайтириш тўғрисидаги Меморандумни, 1996—1997 йилларда иқтисодий ҳамкорликнинг асосий принциплари ва йўналишлари тўғрисидаги ҳукуматлараро битимни имзоладилар.

Россия ва Ўзбекистон Марказий банклари ўртасида икки мамлакат миллий валюталарининг эркин айланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисидаги, олий таълим, жиноятчиликка қарши кураш, Россия-Ўзбекистон тўқимачилик холдингини барпо этиш, халқаро радиоастрономик обсерваторияни ташкил қилиш, сайёҳлик, икки давлат ташқи ишлар вазирликлари ўртасида ҳамкорлик юзасидан ҳужжатлар қабул қилинди.

Самолётсозлик, тўқимачилик, нефть ва газ саноати соҳасида фаолият юритаётган корхоналар ўртасида ўзаро манфаатли асосда ташкил этиладиган молия-саноат гуруҳлари тузилиши ҳар икки мамлакатдаги талай иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш имконини беради.

Ўзбекистон раҳбари музокаралар чоғида мамлакатимиз Россия, Беларус ва Қозоғистон аъзо бўлган ягона божхона иттифоқига кириш истагини билдирганини, Россия томони эса бу истакни қабул қилганини айтди.

Учрашувлар чоғида имзоланган ҳужжатлар ҳар икки мамлакат тараққиётининг ойдин йўлларига хизмат қилади.

УЧ САНЪАТКОР БАЙРАМИ

Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон давлат драма театрида машҳур санъаткорлар — Турсун Йўлдошевнинг 85, Ширин Мелиеванинг 75 ва уларнинг ардоқли фарзандлари Баҳодир Йўлдошевнинг 50 ёшлик тўйлари катта тантана билан нишонланди.

Тақдир шамоли бухоролик Турсун акани 1936 йили мусиқа билим юртини тугатганидан кейин, Каттақўрғон театрига олиб келган. Дастлаб созанда сифатида спектакларда иштирок этган Турсун ака тезда узининг драматик истеъдодини ҳам намойиш этиб, «Аршин мол олон», «Чегарачилар», «Ҳалима», «Майсаранинг иши» сингари асарларда бош ролларни ижро этди. Турсун акадан бир йил кейин театрга келган Ширин ая эса унлаб спектаклларда асосий ролларни ижро этди, режиссёр сифатида пиесаларга жон бағишлади.

Томошабинлар бу икки улуг санъаткорнинг театрда кечган ижодий йўлини уларнинг шогирдлари ижросидаги парчалар орқали кузатар эканлар, бутун ўзбек театрининг мураккаб ва шарафли йўли гавдалангандек булади. Аслида, Каттақўрғон азиз фарзандларининг муборак саналарини шунинг учун ҳам зўр шодиёна билан утказди.

Самарқанд вилояти ҳокими Пулат Абдураҳмонов, Ўзбекистон Маданият ишлари вазирининг биринчи ўринбосари Баҳодир Абдураҳимов, Аброр Ҳидоятов номидаги театрнинг ижодий жамоаси ҳамда театр ва эстрада санъатимизнинг таниқли вакиллари тўй соҳибларини самимий қутладилар.

Маълум бўлишича, Турсун ака билан Ширин аянинг турмуш қурганларига ҳам роппа-роса ярим аср тўлибди. Шу муносабат билан саҳнага чиққан шаҳар фуқаролари ҳар иккала тўйбошини умрларининг бу гўзал саҳифаси билан муборакбод этиб, уларга 50 йиллиқ умр нишонини тақдим этадилар. Узбекистон халқ артистлари Турсун Йўлдошев билан Ширин Мелиева фақат улкан ижодлари билангина эмас, балки азиз фарзандлари Баҳодир Йўлдошев билан ҳам ўзбек театр санъати равнақига бебаҳо ҳисса қўшганлар.

Бу уч санъаткор байрамини утказишда Каттақўрғон шаҳар ҳокими Беҳзод Зокировнинг хизмати айниқса катта бўлди. Санъат байрами шаҳарнинг бошқа зиёратгоҳларида ҳам давом этиб, иштирокчилар қалбига бир олам шодлик ва қувонч бағишлади.

К. НАИМОВ

АҚЛ ВА ЮРАК ТУҒЁНИ

2-бет

ИСТИҚЛОЛ ВА ХОТИН-ҚИЗЛАР

Наманган вилоятида мустақиллигимизнинг 4 йиллигига бағишланган қатор тадбирлар ўтказилмоқда. Вилоят ва шаҳар ҳокимлигининг ташаббуси билан ўтказилаётган ана шундай тадбирлардан бири «Истиқлол ва хотин-қизлар» мавзусига бағишланди. Шаҳардаги «Муштарий» тикувчилик ҳиссадорлик жамиятида бўлиб ўтган йиғилишда Узбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда хотин-қизлар алоҳида фаоллик кўрсатаётганликлари таъкидлаб ўтилди. Маърузачилар шаҳардаги турли корхоналарда меҳнат қилаётган, фаол жамоатчи аёлларнинг номларини ҳурмат билан тилга олдилар.

«Хонатлас» ҳиссадорлик жамиятида бўлиб ўтган йиғилиш «Истиқлол нуридан ҳаёт сафоли» деб номланди. Унда мазкур корхонада меҳнат қилаётган мингдан ортиқ аёллар иштирок этдилар. Кечада устоз-мураббий аёллар сўзга чиқиб ўз ҳаёт йўллари тўғрисида, истиқлол шарофати ила қўлга киритилган ютуқлар ҳақида ёшларга сўзлаб беришди.

Хотин-қизлар мавзусига бағишланган яна бир йиғилиш «Атторлик» жамиятида бўлиб, у тадбиркорлик, кичик ва ўрта корхоналар фаолиятини ривожлантириш масалаларига бағишланди. Мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилаётган ушбу кунларда Наманган вилоятида, хусусан Наманган шаҳрида меҳнат фаолиятининг бу соҳаси изчил ривожланмоқда. Кичик саноат корхоналари шаҳарлардан ташқари қишлоқларга ҳам кириб бораётгани эътиборга моликдир.

«Истиқлол ва хотин-қизлар» мавзуидаги тадбирлар аёлларнинг учрашуви, пенсияга узатиш, ёшларга янги нусхадаги паспорт топшириш газалхонлик, касб маҳорати беллашувларини ҳам ўз ичига олган. Бундай тадбирлар вилоятнинг деярли барча туманларида бўлиб ўтмоқда.

Т. СУЛАЙМОНОВ

«ЭЛНИНГ АДАБИ ХУШРОҚ ЭРУР ОЛТУНИДИН»

Пойтахтдаги Тошкент куранти жойлашган тарихий бинони кўпчилик яхши билади. Бу бино шундоққина чорраҳада бўлгани учунми эртадан кечгача унинг олдидан одамлар оқими тинмайди. Баъзан учрашув тайин қиладиган бўлсак, бу ердан ўнғайроқ жой тополмаймиз: Тошкент куранти ана шундай маълум ва машҳур. Бироқ...

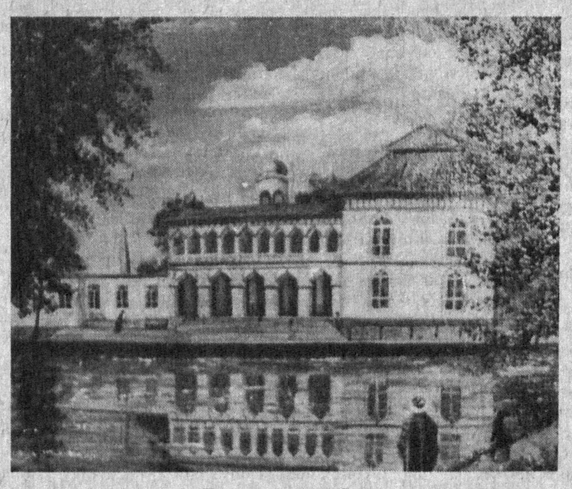

Яқинда «Меҳржон» болалар истироҳат ва маданият боғини айланиб юриб, тасодифан бино ичкарисига кирдиму, ўзимни ўзга бир нотаниш оролга тушиб қолгандай ҳис этдим. Табиат, борлиқ, умуман сизни қуршаб турган шу муҳжаз олам ҳамиша ўзининг сирли бир абадияти билан инсон ақлини лол этиб, ҳайратга солиб келган. Ҳайратнинг эса тили йўқ. Уни сўз билан бировга англатиш, тушунтириш жуда қийин. Аммо бу ерда намойиш этилаётган расм тасвир, кулолчилик, миллий ёғоч ўймакорлик санъати намуналари ўша муҳжизавий оламнинг маълум булаги сифатида кишида ёркин таассурот қолдиради. Энг муҳими, бу санъат намуналари асосан беғубор қалб эгалари бўлмиш болажонларимиз ижодига мансуб. Асарларда тасвир этилган манзара, шакл, ҳолат ортиқча дабдаба-ҳашамсиз, ҳаётда қандай бўлса шундайлигича талқин этилган. Уларни томоша қила туриб, болалар ва ёшлар ижоди «Нозик санъатлар маркази» деб номланган бу масканга аввалроқ келмаганимга афсусландим.

Марказ фаолияти билан яқиндан танишиб, унинг 1989 йилдан иш бошлаганини билиб олдим. Бу ердаги бош вазифа ёш авлодни эстетик руҳда тарбиялаш, иқтидорли болаларни ижодда ўз услуби, ўз ўрнини топиб олишига кўмаклашишдан иборатдир. Исфандиёр Ҳайдаров, Римма Угай, Тулаган Ғойибов каби устоз-санъаткорлар раҳбарлигида тасвирий санъат, кулолчилик, миллий ёғоч ўймакорлик сингари студиялари мунтазам ишлаб турибди. Ҳар икки ойда бир маротаба кўргазма ташкил этилиб, ғолиблар рағбатлантириб борилади. Бундан ташқари энг гўзал байрамлар арафасида ҳам махсус кўргазмалар ўтказиб турилади. 1 июн — халқаро болалар кунига бағишлаб уюштирилган «Болалар — Ватан келажаги» деб номланган кўргазма айниқса мароқли бўлди. Унда тасвирий санъат студияси аъзоларининг ҳамда баъзи вилоятлардан ташриф буюрган ўқувчи ёшларнинг 80 дан ортиқ расм тасвирлари намойиш этилди. Таниқли рассом Рўзи Чориев раислигидаги ҳакамлар ҳайъати ижодкор болаларнинг ранг-баранг ишларига ўзларининг холис баҳоларини беришди.

Марказ иш бошлаганига ҳали кўп вақт ўтмаган бўлсада, қўлга киритилган ютуқлар анча салмоқли. Бугунги кунда эл оғзига тушиб қолган Артур Орленов, Фаррух Ҳайдаров, Абдухалил Турсунов каби ёш рассомлар илк ижод сирларини шу ерда ўрганишган. Жамшид Ғойибов, Нодир Умаровлар ёғоч ўймакорлик ишларини Малайзияда муваффақиятли намойиш этиб қайтишганлиги эса таҳсинга сазовор. Айни пайтда Бенков номидаги бадиий санъат билим юрти, Низомий номидаги муаллимлар тайёрлаш институти бадиий графика факултети ҳамда санъатчилик институти бир гуруҳ талабалари ўзларининг «Нозик санъатлар маркази»дан учирма булганликлари билан фахрланишади.

Яширишнинг ҳожати йўқ. Моддий бойлик ишқи маънавий бойликдан устиворроқдек бўлиб турган бир даврда иқтидорли болаларни тўплаб, улардан беминнат маслаҳатини аямаётган фидойи инсонларнинг борлиги кўнглимга ажиб ёруғлик бахш этди.

— Бугун болаларга қанча кўп эътибор берсак, эртага улардан шунча кўп нарса кутишимиз мумкин. Болалар қалбига ҳақиқий меҳрни сингдиришимиз лозим. Токи улар улғайиб, камолга етганда она-Ватан олдида қарздорлик туйғуси дилларини нурафшон этиб турсин, — дейди Марказ директори Муътабархон Миржалилова. — Ҳозирда иқтисодий бут бўлмай туриб, орзу умидлар ҳақида ўйлаш мушкул. Шу боис ўтган йили апрел ойидан бошлаб Марказимиз мустақил ташкилот сифатида қайтадан рўйхатдан ўтди. Ўзимизни ўзимиз иқтисодий томондан таъмин этишимиз учун турли тадбир ва кечалар ўтадиган биноларни безаш каби хизматларни бажаряпмиз. Қолаверса, «Меҳржон» болалар истироҳат ва маданият боғи (директор Собит Маматов) маъмурияти ва шаҳар, туман ҳокимлиги бизни баҳоли қудрат қўллаб-қувватлаб туришибди.

Муътабархон негадир муаммолар ҳақида гапирмади. Бу Марказда ҳамма ишлар «беш» экан деган хулосага олиб келмаслиги керак. Чунки «ўз-ўзини таъминлаш» кўргазмаларни Республика миқёсида ўтказиш имкониятини чеклайди. Келажакда қамровни янада кенгайтириб, республика миқёсига чиқиш, бу — марказ аҳлининг энг эзгу орзуларидан бири. Марказда фаолият кўрсатаётган учта студия шаҳарнинг турли бурчакларида жойлашган. Уларнинг барчасини бир жойга, ҳозирда тижорат дўконлари эгаллаб турган хоналарга олиб келинса айни мақбул иш бўларди.

Ҳа, директор камчиликлар ҳақида гапирмади. У бу муаммолар вақти-соати келиб, ҳал бўлишига ишонади. Ҳазрат Навоий айтмоқчи, «Элнинг адаби хушроқ эрур олтунидин». Зеро, маънавият ҳар қандай олтин-кумушдан қимматлироқдир.

Сирожиддин РАУФ

УЧ КУНДАН СЎНГ СИНОВ

Ёруғликка, юксакликка интилиб яшаш инсон табиатининг буюк муъжизасидир. Инсон фарзанди ана шу муъжиза қудрати билан яшайди. Гўзал манзилларни кўзлайди. Олис сўқмоқлар чанг-губорини йўлда қолдириб олий мактаб остонасида бир зум хаёл суради. Одатда ўсмир қизу йигитнинг шашти баланд бўлади, беғубор хаёллар, Барчин момолари, Алпомиш боболари шуҳрати қанот беради, томирида олис аждодлар қони гупуради...

Уч кундан сўнг республикамизнинг ўнлаб олий ва ўрта махсус таълим масканларида давлат тест синовларидан ўтадиган қиз-йигитларимиз сиймосида элимизнинг ана шундай қутли, қорувли, фикрли, илмга ташна фарзандларини кўрамиз.

Ҳур диёрнинг, озод Ватаннинг кўздаги нури, дилдаги ғурури улар. Эртанги мунаввар кунимизни яратгувчилар шулар. Авлодлар шонини янги авлодларга омонэсон етказгувчи бўғин шулардир. Бу йил уларни янги-янги илм масканлари, янги касблар кутмоқда.

Бу йилги синовлардан ўтиш мавсумининг бир муҳим жиҳати ҳозирданоқ кўзга ташланиб қолди. Уч-тўрт йил аввал олий мактабларга ҳужжат топширганлар орасида нима қилиб бўлса ҳам дипломли бўлиб қолиш, билими борми-йўқми қатъи назар, ўзини тўғри келган илм даргоҳига ураётганлар беҳисоб эди. Бугунги синовларга шай қиз-йигитларимиз орасида ундайларни камдан-кам кўрасиз.

Бу бир жиҳатдан тест синовлари асосида талабгорнинг билимини холис баҳолаш муҳити шаклланганлигининг натижаси бўлса, иккинчидан, эндиги ёшлар шунчаки олий маълумотли бўлишни истовчилар эмас, балки кўзни катта очиб, ҳаётга, жамиятга тийрак нигоҳ билан қараётган ёшлардир. Бинобарин, улар энди ўзларининг куч ва имкониятларини аниқ чамалаб, ўзларига бирдан-бир зарур касбни танламоқдалар. Бу жамиятимиз ҳаётида кузатилаётган сифат ўзгаришларининг самараси.

Яна бир ҳолатни ҳам айтиш мумкин: авваллари турли вилоятлардаги мактабларни битирган ёшларнинг аксарияти фақат пойтахтда ўқийман деб бу ерга гурас-гурас бўлиб келишарди. Орадаги бор-келлар талабанинг вақтини ўғирлар, кўп ҳаражатга туширар ва бу оқибатда ўқишнинг сифатига ҳам, бўлажак мутахассиснинг касб маҳоратига ҳам таъсир этмасдан қолмасди. Энди бу муаммо ҳам ўз-ўзидан ҳал бўлиб бормоқда. Вилоятларимизда янги-янги илм масканлари очилгани, педагогика институтлари базасида университетлар ташкил топгани, уларнинг моддий-техника базалари мустаҳкамланганги нақд самаралар бермоқда. Ҳатто пойтахтдаги таниқли профессор ва ўқитувчиларнинг вилоятларга бориб ишлашни рағбатлантирувчи тадбирлар қўрилаётгани ҳам бу жараёнга ўз таъсирини кўрсатмоқда. Бу йил вилоятларда мактабларни битирган ёшларнинг кўпчилиги ўша жойлардаги университетлар, янги илм масканлари бағрини тўлдираётгани ҳам қалбимизни қувонча буркайди.

Уч кундан сўнг минглаб қиз-йигитларимиз ўзларининг билим ва малакаларини синовдан ўтказадилар. Катта йўл бошида турган эл фарзандларига оқ йўл тилаймиз.

Шу кунларда ҳар бир деҳқоннинг ўй-фикри ёз чилласи даврида бўлиқ ва тўлиқ кўсакларга эришишдир. Бу борада Тошкент вилояти Оққўрғон районидаги «Ўзбекистон» жамоа хўжалиги аъзолари амалга ошираётган тадбирлари диққатга сазовор. Улар 50 гектар ернинг ҳар гектаридан 40 центнердан ҳосил олиш ниятида астойдил меҳнат қилишмоқда.

Суратда: (чапдан) Умматқул ва Абубакир Маматқуловлар бошқарув раиси Эргаш Ниёзов билан ҳосилни кўздан кечираяптилар.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ
суратга олган

Ҳикмат ЗИЁ: «Ҳадис китобларидаги бир ривоятда 124 минг, бошқасида 224 минг пайғамбар юборилганлиги айтилган. Муҳими, Аллоҳ ҳеч бир даврни бўш қолдирмаган, доим пайғамбар жўнатиб турган.»

4-бет

Бирлашган ўзар

Бегали ҚОСИМОВ

АДАБИЙ ҲАМКОРЛИК ЙЎЛЛАРИДА

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги доирасидаги туркий давлатлар ва Туркия олимлари, мутахассислари ҳамда адабиётчиларининг яқин ҳамкорлиги шарофати билан биринчи марта «Туркий халқлар тарихи» ва «Турк дунёси адабиёти» дарсликлари яратилди. Муштарак маданиятлар равнақига хизмат қилувчи бу улуғ ишда мустақил Ўзбекистоннинг таниқли олимлари — ЎзРФА мухбир аъзоси А. Муҳаммаджонов, тарихшунос Н. Ҳабибуллаев, профессорлар Б. Қосимов ва Н. Раҳмоновлар фаол иштирок этишди. Таниқли адабиётшунос олим Бегали Қосимов ушбу мақоласида «Турк дунёси адабиёти» дарслигининг яратилиш жараёнлари ҳақида фикр юритади.

1992 йилнинг май ойида ҳозирги беш мустақил туркий мамлакатлар халқ маорифи ва олий таълим мутасаддилари Туркия миллий таълим вазири таклифи билан Анқарага борган эдилар. Учрашувда муштарак туркий тилнинг замонлар зайли билан бир-биридан узоқлашган нуқталарини озайтириш ва уни аста-секинлик билан барча туркий ўлкаларда адабий тил ҳолига келтириш масаласи кўрилади. «Умумтурк адабиёти» дарслигини яратиш шу йўлдаги тадбирлардан бири эди. Сўнг мазкур дарслик ва унинг дастури Бишкек (1992 йил, сентябр— октябр), Ялова (Туркия, 1992 йил, ноябр—декабр) конференцияларида махсус муҳокама мавзуи бўлди. Ишчи комиссияларини тузишга, ҳатто дарсликни 1993 йилда ўқувчилар қўлига етказишга қарор қилинади. Лекин китоб 1995 йилда ёзилди.

Албатта, бунинг ўз сабаблари бор... Дунё анча мураккаб. Туркий халқларнинг бир-бирларини танишлари, ўзаро яқинлашишлари кимларгадир ёқмаскан. Дарҳақиқат, бизнинг бир-биримизга яқинлашувимиз империалистик дунёнинг «майдала ва ют» деган эски сиёсатига зид келади. Иккинчидан, туркий халқларнинг оламшумул тарихи бор, жаҳоний анъаналари бор. XX асрнинг машҳур тарихчиларидан Заки Валидий 20-йиллари шундай ёзган эди: «Туркистон ўзига ўзи эга бўлган кун ўз буғдойини ўзи ейди, ўз пахтасидан бўлган газмолни кияди; завод-фабрикалари учун ёқилғиси, кўмири етарлидир. Темир йўл ва сув кемаларини ўз нефти билан юритадир. Ўз мудофааси учун ўз порохидан, ўзининг миси ва темиридан фойдалана олади. Туркистон учун Урта Осиёда тинч ва осойишта яшамоқ энг муҳим маслакдир. У даставвал, ўзбирларини тўплайди ва ўзлари учун хайрихоҳлар топади ва булар орқали истиқбол йўлларини таъмин этади».

Дарҳақиқат, шундай бўлди. Мустақилликнинг биринчи кунданоқ Ўзбекистон мустақил ҳаётга киришди. Ўзбирларини излай бошлади. Улардан биринчиси Туркия эди.

Салкам минг йил муқаддам туркистонлик бир гуруҳ Анатолияга от солиб, 1071 йилда Арзирум яқинидаги Малазгирт урушида Византияни енгиб чиқадилар ва улкан ҳудудда ўз салтанатларини ўрнатадилар. Салжуқийлар, усмонлилар номи билан аталган, сарҳадлари ўз даврида Африка ва Европа марказларига қадар чўзилган, 1923 йилда дунёнинг замонавий жумҳуриятларидан бирига айланган Туркия салкам минг йилдан буён тамом ғайриқавмлар, ғайриэлатлар ғайридинлар орасида ўз тилини, ўз урф-удумларини, ўз дин-диёнатини сақлаб келади. Ўз мустақиллигини сақлаб келади. Турк дунёси зулматга ботиб катта қисми ўзгалар оёғи остида қолганда, турк қавмлари бирбирига қайралиб, олабўжи кўрсатилиб, бир-биридан тониш даражасига олиб борилган хосиятсиз замонларда, «турк», «Туркистон» атамалари фарзандлар тилидан сиқиб чиқарилганда бу номларни муқаддас каломдек сақлаб келган ҳам мана шу Туркия эди. Бугун у дунёнинг пешқадам мамлакатларидан. 65 миллион аҳолиси бор. Замонавий саноатга, катта иқтисодий қувватга эга. Маҳсулотлари жаҳон андозасида. Демократияси жойида. Уч томони денгиз. Деярли уч қитъанинг ўртасида жойлашган. Муҳими, мана шу мамлакат туркий жумҳуриятлар мустақиллигини табиий бир ҳолда ўз мустақиллигидай қабул қилди. Жумладан Ўзбекистонни биринчи бўлиб таниди, дўстлик, ҳамкорлик қўлини узатди. Жаҳон майдонига тенг ҳуқуқ билан чиққан қардошларини кўриб, бағри тўлди.

Энди дарсликнинг ёзилиш жараёнига келсак, баъзи муаммоларга ҳам дуч келинди. Дарслик 1995 йилнинг 30 мартидан 11 июнигача Анқарадаги «Бошкент ўйретменеви» (Пойтахт ўқитувчилар уйи)да ёзилди. Материаллар хронологик тартибда, илгаридан белгиланган календар план асосида муҳокама қилиб борилди. Сўнгроқ шароит тақозоси билан муҳокама кунлари кўпайтирилди.

Материаллар бизнинг ташаббус билан муҳокамага ўша адабиёт тилида қўйилди. Дарсликни ёзиш ва муҳокама қилишда Ўзбекистондан-2, Қозоғистондан-1, Қирғизистондан-2, Туркманистондан-2, Озарбойжондан-2, Туркиядан-7 (2 вакил, 5 таржимон), жамъи 16 киши қатнашди. Биз билан Ғози университетининг адабиёт ўқитувчиси доктор Шуайб Қорақош иш олиб борди. Биз борганда «Исломиятдан олдинги давр адабиёти», «Исломий давр адабиёти», «XI—XII асрлар адабиёти», «XIII—XIV асрлар адабиёти» бўлимлари ёзилиб, муҳокамадан ҳам ўтказилиб қўйилган экан.

Биринчи жиддий муаммо муштарак адабиётимизнинг энг кадим замонлардан XV асргача бўлган ғоят муҳим ва масъулиятли даврини ёзишда иштирок эта олмаганимиз бўлди. Биз буни 10 апрелда муҳтарам буюк элчимизнинг биринчи қабулидаёқ маълум қилдик. Талаб ва истакларимиз инобатга олиниб, муҳокамаси ўтган материалларнинг бир қисми «Исломиятдан олдинги давр адабиёти» (Озарбойжон тайёрлаган), «Аҳмад Яссавий» (Қозоғистон), «Насриддин Афанди» (Туркия), «Рабғузий» (Қирғизистон), «Мавлоно (Жалолиддин Румий)» (Туркия) мавзулари матни билан танишиш имконига эга бўлдик ва улар ҳақида қуйидаги мулоҳазаларни билдирдик:

1. Қўпол фактик хатолар бор. Рашидиддин «муғул тарихчиси» («Исломиятдан олдинги давр») сифатида тақдим қилинган. Рабғузийнинг тахаллуси «нисба» эканлиги ҳисобга олинмаган. «Работи қишлоғида туғилган» деб ғалат маълумот берилган (асли «Работи ўғуз» бўлиши керак эди). Яссавий ҳикматларидаги «мано» «мени» шаклида бузиб талқин қилинган.

2. «Исломиятдан олдинги давр»да изчиллик етишмайди. Туркий ёзувларнинг ёши ҳақидаги кейинги маълумотлар ҳисобга олинмаган. Яссавий ҳикматларининг тили ҳақида гап йўқ. «Рабғузий»да чалкашликлар мавжуд.

3. Мавлоно (Жалолиддин Румий) буюк шоир, албатта. Лекин адабиётнинг биринчи унсури тилдир. Мавлононинг «Маснавий»си эса форсийда. Агар жорий дастур билан иш кўрилса, форсча ёзган бўлсаларда, келиб чиқишлари туркий бўлган Низомий, Хусрав Деҳлавий, Паҳлавон Маҳмудларни ҳам киритмоқ керак.

Бу эътирозларнинг катта қисми қабул қилинди. Лекин «Достони Ўғузхон», «Маҳмуд Қошғарий», «Юсуф Хос ҳожиб», «Қози Бурҳониддин» матнларини кўриш ва улар ҳақида фикр юритишга имкон бўлмади.

Иккинчи муаммо. Таржимонлар асосий иш жойларидан озод қилинмаганликлари, моддий рағбатлантирилмаганликлари учун таржималар кечикиб бажарилди. Муҳокамалар вақтида ташкил қилинмади. Бу календар планининг маълум даражада бузилишига олиб келди.

Учинчи муаммо. Материал танқислиги. Ҳар қандай дарслик катта-кичик кутубхона билан ёзилади. Биз кутубхонадан, материалдан узилиб ёздик. Қўлимизда манба деярли йўқ эди. Тошкентдан кўтариб борилган 4-5 китоб билан дарслик ёзилмайди. Китобнинг дарслик-мажмуа эканлигини ҳисобга олсак, ишнинг мураккаблиги янада ойдинлашади.

Тўртинчи муаммо. Дастурнинг номукаммаллиги. Биз боргунга қадар ишлаб чиқилган дастурда мавзуларга соатлар ажратилмаган, ҳажм белгиланмаган экан. Мавзуларнинг ўзида ҳам баҳсли нуқталар, чалкашликлар кўп эди. Масалан, XIV асрга мансуб Сайфи Саройи XVI асрга кўчирилган, устига устак оригинал асари («Суҳайл ва Гулдурсун») эмас, таржимаси («Гулистони битуркий») берилган. XVII аср Хива хони Абулғози Баҳодирхонни ёзиш Туркманистон вакилларига топширилиб, машҳур «Шажараи турк» эмас, «Шажараи тарокима» режалаштирилган.

Адабиётимизнинг узлуксизлиги бузилган. XVаср (Навоий) бор, XVI аср (Бобур) бор. XVII аср— йўқ. XVIII аср— йўқ. XIX аср— Эргаш Жуманбулбул ўғли, XX асрдан Қодирий, Чўлпон, Ойбек берилибди. Бу ерда икки асрнинг (XIX асрга халқ оғзаки ижоди вакилининг киритилганини кўзда тутсак, уч асрнинг очиқ қолиши ўзбек адабиёти ҳақидаги тасаввурни тамоман ўзгартириши, салкам «Ўзбекларда ёзма адабиёт XX асрда бошланган экан», деган сохта таассурот туғдириши мумкин эди. Шу сабабли, мутасаддиларнинг, дастурни ўзгартиришга ваколатингиз борми, дейишларига қарамасдан, барча масъулиятни зиммамизга олиб, муҳокамаларда бирорта асрни очиқ қолдириш мумкин эмаслигини исботлаб бердик ва бунга эришдик. Машраб (XVII), Ҳувайдо (XVIII), Нодира (XIX), Огаҳий (XIX)ларни дарсликка киритишга муваффақ бўлдик. Эргаш Жуманбулбул ўғли умумий мавзуга олинди. XX аср уч қисмга бўлинди. I қисм «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти» (1900—1929) деб номланди ва унга Қодирий, Чўлпон билан бирга Фитрат ҳам киритилди. II қисм— «Социалистик реализм адабиёти»га (1930 —50 йиллар) Ойбек ижоди, III қисм —»Янги уйғониш ва мустақиллик даври адабиёти»га (60-90 йиллар) Абдулла Орипов ижоди намуна қилиб берилди.

Бизнинг таржимон Ғози университетининг ўқитувчиси доктор Шуайб Қорақош янги давр турк адабиёти бўйича мутахассис. Узун бўйлик, паҳлавон келбатлик, юзидан ҳамиша табассум ёғилиб турадиган қирқ ёшлардаги бу йигит ўзбек тилини Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар»и орқали ўрганган. Дарвоқеъ, унинг туркчага таржимаси ҳақида гапирганимда, бошини чайқади-да, эртасига ўша китобни келтириб берди. Ҳошиялари зич ёзув, бутун-бутун киритмалар. Сўзлар, жумлалар, ҳатто ташлаб кетилган саҳифалар бор, дейди. Қийин ўринлар четлаб ўтилаверган. Нотўғри ўгирилган жойлар бор.

Афсусландим. Биз бу таржимонга адабиётимизнинг юксак мукофотини берган эдик. Хаёлимга кўпни кўрган бир кишининг учрашувлардан биридаги гапи келди. Мамлакатлар ўртасидаги муносабатда майда нарса йўқ, мана, оддий тижоратни олинг, — деган эди у. — Тошкентдан келишади-да бозордан арзонгаров молни босиб олиб кетишади. Ҳамма нарса пулига яраша эмасми, бир ҳафтага етмайди. Шунга қараб Туркия моли ҳақида фикр туғилади. Ҳолбуки, унинг техникаси ҳам, саноати ҳам ғоят юксак. Американдай мамлакат унинг самолётини сотиб олади. Четга чиқарадиган кийим-кечакларини кўрганмисиз?.. Бу мамлакат ҳақида тўғри, ҳақиқий фикр яратиш керак. Мен бу фикрнинг тасодифий унсурлар, чиқитлар (бундайлар ҳар бир мамлакатда бор)дан олинадиган оний таассуротлар эмас, миллатнинг аслий хусусиятларига, руҳига, манфаат ва қизиқишларига суянадиган соғлом фикр асосига қурилишини истайман. Бу ишда адабиётнинг, матбуотнинг хизмати катта.

Шуайб Қорақош университетда «Бугунги қиёсий турк адабиёт» курсидан сабоқ беради. Бир-икки дарсларида қатнашдик. Ўзбекистонга, ўзбек адабиётига қизиқиш жуда катта. Ўзбекистондан биринчи марта самолёт келиб қўнганида, наҳотки шу кунларга етдик, деб қувончимдан аэропортда тўлиб-тўлиб йиғлаганман, эрта тонггача оллоҳга шукроналар айтиб чиққанман, дейди Шуайб. Жуда кўп туркиялилар сингари унинг ҳам икки буюк нияти бор. Бири — диний, Каъба тавофи, иккинчиси— миллий, Туркистон зиёрати. Умуман Туркия Туркистонни энг оғир замонларда ҳам бир лаҳза унутган эмас. Турклик, туркчилик вақтида давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Бунга табиий ҳолдек қараш керак. Кўпдинлилик ҳукмрон бўлган Ҳиндистондай бир мамлакатни инглиз мустамлакачилигидан халос этишда исломчилик буюк маънавий таянч бўлиб хизмат этганини Жавоҳарлал Неру алоҳида таъкидлаганы маълум. Империалистик тажовуздан ўзликни ҳимоя қилиш истаги Иккинчи Жаҳон урушидан кейин араб мамлакатларининг бошини бир ерга қовуштирган эди. Худди шунингдек XX аср бошида усмонлилар ва Русия ҳудудидаги мусулмонлар орасига ёйилган туркий қавмларнинг ўзлигини англаш ва сақлаб қолиш ғоясини кўзда тутган эди. Бу ғоя беш туркий республика ўзининг мустақил ҳаётини бошлагач, табиий эҳтиёжга айланди. Шу жиҳатдан Президентимиз дадил ўртага ташлаган «Туркистон —умумий уйимиз!» шиори даврнинг талабидир. Бу шиордан бошқача, яъни туркий бўлмаган миллатларнинг манфаатига зид бирор ғаразли маъно излаш бугунги реал шароит билан ҳисоблашмаслик бўлур эди.

Туркияда «ўзбек», «Ўзбекистон» номи билан боғланган кўча, меҳмонхона ёхуд бирор муассасаси бўлмаган шаҳарни топиш қийин бўлса керак. Ҳатто, Анқара ва Истанбул ўртасидаги тоғлар, ўрмонларга бурканган 60 минг аҳолиси бўлган кичкина Бўлу шаҳрида «Самарқанд» маҳалласи бор. «Бизнинг Гуруғли мана шу тоғларда яшаган, — секин гап бошлайди, Туркия миллий таълим вазирининг мушовури Улвибек. — Бўлу ҳокимига шу атрофдаги сайислардан бири от инъом қилибди. От ҳокимга ёқмабди. Сен мени ҳақорат қилиш учун насли бузуқ той келтирдинг, деб от эгасининг кўзига мил торттирибди. Той улғайиб Ғирот бўлибди. Сайиснинг ўғли эса Кўрўғли номи билан шуҳрат топибди».

Апрелнинг охирлари. Бурсага кетяпмиз. Йўлда Саври Ҳисор қишлоғида Насриддин афандининг ҳайкали. Эшакка оёқларини осилтириб ўтириб олган, бошида салла, қўлидаги узун таёқни ерга қадаганча муғомбирона боқиб турибди. Пастда «Дунёнинг маркази бурасидир (шу ердир)» деган ёзув.

Баланд-баланд қирлар, бўлиқ лалмикор ерлар хаёлни тортади.

Бодомлик деган манзилга етганимизда Улвибек яна гапга солади.

— Хўв дарахтларни кўряпсизми? Ўша ерда Хўрту қишлоғи бор. Хўжа Насриддин ўша ерда туғилган...

Ўзбекистондаги етти ёшли бола ҳам ўнлаб латифаларини ёд айта оладиган Афандининг умумтуркий шуҳратидан қувониб кетаман.

Кўня /сафарида қизиқ воқеа юз берди.

Дарвоқеъ, Кўня (асли Икона, Шарқий Румонинг қадим шаҳарларидан) «Маснавийи маънавий»нинг муаллифи Мавлоно — машҳур Жалолиддин Румий ўсиб вояга етган шаҳар. Биринчи Жаҳон ҳарбида мағлубиятта учраган Туркиянинг жуда кўп шаҳарлари Ғарбнинг империалистик мамлакатлари оёқлари остида қолди. 6-7 аср давом этган Усмонли салтанатининг илк пойтахти Сўютдан сўнгги бошкент Истанбулгача қўлдан кетди. Бироқ Кўняга душман кира олмади. «Гез дуняйи, гўр Кўняйи» (Кез дунёни, кўр Кўнёни) деб бежиз айтишмаган.

Йўлнинг икки тарафидаги бўлиқ буғдойзорлар, масжидларнинг ил (шаҳар), илча (қишлоқ)лардан осмонга игнадек санчилган миноралари кўзни яшнатади. Абдулланинг миноралар ҳақидаги «фалакка қасам» деган ташбеҳи эсга тушади. Хаёлимни англагандек, турк ҳамкасбимиз Шуайб миноралар ҳақидаги Яҳё Камолнинг сатрларини эслайди. Йўқ, улар миноралар эмас, оллоҳнинг бирлиги ва борлигини уқтирувчи шаҳодат бармоқларидир. Масжид қуббалари эса, инсоннинг оллоҳ ёди билан нафас олишидаги ифтихор кўкракларидир, дея изоҳ бера бошлайди.

Автобусда эса, шериклар шарқия бошлайдилар:

Биз бу йўлдан дўнар эсак, номус биза ор ўлсун,
Ёстиғимиз — мозор тоши, йўргағимиз қор ўлсун...

Вужудингизни илиқ, ёқимли туйғулар, муштарак руҳ чулғаб олади... Майли, Кўня саёҳатига мавруди келса, яна қайтарман, ҳозир шу сафар билан боғлиқ бошқа нарса ҳақида тўхтамоқчиман. Анқара — Кўня йўлида Жаҳонбейли деган бир шаҳарча бор. 18 минг аҳолилик кичик бир қасаба. 6 май куни бизни мана шу ерда Беҳжад Қилич бошлиқ бир гуруҳ ўзбеклар кутиб олдилар ва Қурбон ҳайитини (10-14 май ҳайит кунлари эди) бирга ўтказишни илтимос қилдилар. Биз ҳайитнинг биринчи кунини Анқарада ўзбекистонлик талабалар билан ўтказишга ваъда берганимизни айтиб, узр сўрадик. Ва иккинчи куни, 11 майда албатта келажагимизни билдирдик. Туркияда Қурбон ҳайити бир ҳафта — ўн кун давом этади. Шаҳарлар бўшаб қолади. Ҳамма ота-онасини кўргани йўл олади. Ўлганларнинг қабри зиёрат қилинади (Масжиддаги байрам намозидан сўнг мозорга борадилар). Деярли ҳар бир хонадонда қурбонлиқ қилиниб маълум қисми маълум қоида ва тартиб асосида камбағалларга, қўни-қўшниларга улашиб чиқилади.

Хуллас, 11 май куни Насимхон, Нозимжон ва камина ўзбек биродарларимиз билан яна учрашдик. Қишлоқлари Бугридалик катта йўлдан 30-35 чақирим четда, даштликда экан. 60 ёшлардан ошган Беҳжат Қиличнинг каталакдай уйига бир пасда қари-ёш тўпланди. Маълум бўлишича, булар Сибирдан келиб қолганлар.

— Сибирь хони Кўчимхон Бухоро амири Абдуллахондан Иртиш бўйидаги элатлар орасига Ислом динини ёйиш учун дин аҳлидан юборишни сўраган экан ва бизнинг ота-боболаримиз ўшанда Сайрам деган жойдан келганлар, — деб сўз бошлайди 81 ёшли Ҳожи Ҳаким Ўғуз.

— Иртиш бўйига ерлашганмиз. Қоракўл, Утликўл, Ўланкўл... элликдан ортиқ қишлоғимиз бўлган. Ҳозир ҳам бу жойлар бор, — давом этади иккинчиси. Илгари бу жойлар Тара дейилган. Ҳозир Омск вилояти Большереченск райони. Овулларимиз билан Омск ораси 400 чақирим. Бир-икки масжид ҳам бор эди. Борди-келдимиз узилмаган.

— Қачон келиб қолгансизлар?— сўрайман бетоқатланиб.

— 1909 йилда, лекин бунинг ҳам қизиқ тарихи бор, — сирли гап бошлайди Беҳжат Қилич. — Эшитганингиз бордир, биз томонларда бир Абдурашид Иброҳимов деган олим ўтган. Дунёдаги сиёсатдан хабардор бўлиб, Истанбулга тез-тез келиб турар эди. Бир куни овулдагиларга хат ёзиб, «Николай йиқилса, янги қонунлар чиқади, динлар таъқиб қилинади. Четга чиқолмай қоласизлар, хўрлик бўлмайди. Истанбул томонларга боришни ўйланглар, сўнг пушаймон ўрин тутмас», — дейди.

— Мана шу хат менинг бобом Ҳожи Муҳаммадийга ёзилган, — гапга аралашади папкасига аждодлари ҳақидаги турли-туман маълумот-материалларни тўлдириб олган қирқ ёшлардаги ҳаваскор бизнесмен Аднон Женгиз.

Абдурашид Иброҳимов Туркияда «Рашид қози» номи билан танилган, аср бошларида Петербургда «Ўлфат» газетасини чиқарган машҳур жадид эмасмикин?!

Иброҳимов хатига унча эътибор берилмайди. Кўпчиликнинг бўлиқ, манзарали, закот тўланмайдиган обод жойларини ташлаб кетишга кўнгли бўлмайди. «Йўғонбош» лақаби билан машҳур Ҳожи Муҳаммаднинг овулигина 185 эркак, 186 аёл, жамъи 371 киши 1907 йилнинг 10 ноябрида Иртиш бўйларидан Туркияга қараб йўлга чиқади ва 1908 йилнинг 1 январида Истанбулга етиб келади. Уларга 1909 йилда Султон Рашид ҳозирги турган жойларидан ер ажратиб, уй қуриб беради. Қишлоқ шунинг шарафига дастлаб Рашидия аталган. Сўнгроқ шу ердаги қирдан чиққан булоқнинг номи билан «Бугридалик» (биқини тешик) бўлиб кетган.

Ҳозир ҳам қишлоқ катта эмас. Бўлса, 150-200 оила бор. 60-70 оила Кўняда, яна шунча оила Данияда, Финляндияда. Қишлоқнинг тирикчилиги ғалла ва чорва. У ҳам ўзига яраша. Бутун қишлоқ битта кичкина булоққа қарам. Техника қиммат. Ёшлар шаҳарга кетиб, қишлоқда қари-қартанг қолган. «Ҳар ерни қилма орзу, ҳамма ерда бор тошу тарозу» деганлари шу бўлса, керак-да.

Қишлоқдан Хасиб ўзбек деган ҳаво кучлари полковниги (албай) чиққан. Кўняда истиқомат қилаётган, Бугридаликка ҳайитлаб келган Фозил Бухорий Ўзбекистоннинг мустақиллигини миллатнинг энг улуғ саодати деб билади. Одил Ёқубовнинг ўз уйида бўлганидан ўзини бахтли ҳисоблайди.

Тўй, айниқса, азадаги одатларнинг кўпи сақланган. Кайвони Беҳжад Қилич бирма-бир санаб беради. Ҳар икки гапининг бири — шеър.

Олма олурсан, алданурсан олма пишган чоғинда,
Соғинурсан, сарғаюрсан эсингга тушган чоғинда.

Мана бизнинг йирларимиз, дейди ўйчан. Сўнг қўшиб қўяди: «Қичиган ердан қўл кетмас, суйган тилдан — сўз». Сўнг бошқа ҳаволардан айта бошлайди:

Олар эдим, сотар эдим Астархоннинг молларин,
Телеграм сўғар эдим билар учун ҳолларин.

Тилида татарча, бир-ярим русча ва табиийки, туркча сўзлар учрайди.

— Бу — табиий, — изоҳ беради Беҳжад Қилич. — Биз уч юз йил Русияда яшадик, салкам 90 йилдан буён Туркиядамиз. Лекин, биз — ўзбеклармиз. Бизнинг оталаримиз «Биз — ўзбеклармиз, Сиз — ўзбек болаларисиз. Ватанингизнинг оти — Сайрам!» дейишган. Қулоғимизда шу қолган. Сибирда бизларни «Бухоролик» дейишган. Сайрам ўшанда Бухорога қараган бўлса керак-да.

Қўни-қўшнилар бизни уйларига таклиф қиладилар. Ҳамманинг уйида хонтахта. Лекин кўрпача ва девор суянчиқлари биздагидан фарқ қилади, қамиш солинганга ўхшайди. Сибирдан келган одат бўлса керак. Ҳар хонадонда меҳмонларга ширинлик тутқазилди — байрам одати. Ёшлар ота-оналарини, шогирдлар устозларини, ука-сингиллар ака-опаларини байрам билан табриклайдилар, қўлларини ўпиб, пешоналарига босадилар. Катталар уларнинг кўзларидан ўпиб, «Жуда кўп байрамларни кўрмоқликни Оллоҳ сенга насиб айласин», — деб дуо қиладилар. Бу Туркиядаги кенг тарқалган удумлардан.

Бир кеча Бугридаликда қолиб, эртасига хайрлашамиз. «Раҳмат, кўксимизни кўтардингиз. Биз энди кўкрагини кўтариб юрадиган, суянчиғи бор ўзбек бўлдик. 2-3 йил олдин буюк элчимиз ҳам келиб, бизни юртдошларимизга танитган эдилар, раҳмат сизларга!» — дейди чин дилдан Беҳжад Қилич.

***

Олти туркий мамлакат мутахассисларининг ўз муштарак адабиётларини яратиш йўлида бир жойга тўпланишлари ва китобнинг илк варианти майдонга келиши ғоят катта ҳодисадир ва у яқин ўртада ўз самарасини албатта, беради. Бу самара биргина маънавиятга дахлдор бўлмайди, кўп соҳаларни қамраб олади. Бунга шубҳа йўқ.

Шоирлар Исмоил Маҳмуд ва Маъруф Жалил

АҚЛ ВА ЮРАК ТУҒЁНИ

Халқ артисти Ёқуб Аҳмедов ижоди ҳақида ўйлар

Санъатга адоқсиз муҳаббат уни узоқ Намангандан Тошкентга олиб келди. Йиллар ўтиб халқ орасида санъатимизнинг йирик намояндаси Ёқуб Аҳмедов номи билан танилди. Бугун республикамизда уни танимаган, у яратган ролларидан баҳраманд бўлмаган киши топилмайди, десак муболаға бўлмас.

Санъат ҳақида ҳар кимнинг ўз фикри бор. «Санъат кашфиётдир», — дейди Ёқуб ака. Аммо унинг ўзи эмас-ми, санъатнинг буюк кашфиёти.

Ёқуб Аҳмедовнинг санъат оламига қўйган биринчи қадами — Фурқат образи бўлди. Кинорежиссёр Йўлдош Аъзамов йигирма ёшли йигитга шу образни ишониб топширди. Шу филм яратилганидан сўнг Ёқуб Аҳмедов исмли иқтидорли ёш актёр ҳақида гапира бошлашди. Мана, филм яратилганига 37 йил тўлибдики, ҳамон актёрнинг ўзига хос ижроси эсланади. Филмда ёш актёр ички ва ташқи дунёси гўзал инсон образини ярата олди. Ё. Аҳмедовнинг шундан кейин яратган ролларини бир-бир кўз олдимиздан ўтказар эканмиз, у хоҳ кинода, хоҳ саҳнада бўлсин, образдан образга ўсиши, кўтарилиши сезилиб туради. Бу хислатлар актёрнинг ҳаётий ва ижодий тақдирига бевосита алоқадордир.

«Актёр шижоати, деганда сиз нимани тушунасиз», — деб сўраймиз Ёқуб акадан.

«Актёр шижоатли бўлмаса ўзига қийин. У ҳасадгўйга айланади. Ва бир умр актёрлик бахти нима эканини билолмай ўтиб кетади... Шижоатли бўлмоқ эса — бу тинмай меҳнат қилиш, изланиш, ҳаётга теран кўз билан қарай олишдир».

«Иш кунингиз қанча давом этади», — деб сўрадим Ёқуб Аҳмедовдан.

«Эрталаб 9 дан кеч соат 21 гача». У киши беғараз табассум билан китоб ўқишга, бошқа ҳамкасбларини ишларини кўришга, мусиқа эшитиш, дам олишга вақт етишмаслигини айтади. Лекин, барибир, театр дарди билан яшамоқ унинг учун бахт.

Айни йигитлик чоғида кино оламининг шиддатли оқимига тушиб қолган Ёқуб Аҳмедов ўқишни тугатолмади. Унинг устози — ажойиб режиссёр Александр Осипович Гинзбург ўз шогирдларига фақат вақти ва кучини эмас, балки қалбининг бир булагини, юрагининг иссиқ тафтини бера олди. Уларнинг тақдирига ҳеч қачон бефарқ қарамаган бу инсон ўз шогирди қалбида маҳорат куртакларини тарбиялади. Сабру бардош, интизом, саҳнага садоқат каби хислатларни шу санъаткордан мерос қилиб олган бўлса ажабмас.

Мен спектакл жараёни, у кишининг ролга тайёргарлиги ҳақида кўп эшитганман. Спектакл бошланишидан бир ярим соат олдин ёлғиз қолиб, ролни қайтариб олиш, хаёлни фақат шунга қаратиб, грим давомида образга бутунлай кириш. Майли, бу спектакл бугун юзинчи маротаба қўйилсин, барибир, актёрнинг унга муносабати ўзгармайди. Биринчи марта қандай тайёрланган бўлса, худди шундай ҳис этади ўзини.

Ёқуб ака табиат берган инъом — истеъдод билангина чекланиб қолмади. Ҳамиша ўзидаги қобилият ва имкониятларни ривожлантириш, ролдан ролга ўсиш учун бор кучини аямади. Бутун борлиғи билан том маънодаги актёр бўлишга интилиб келди ва бунга эришди ҳам. Эришганда ҳам, ҳаммани қойил қолдирарли ролларни ижро этишга қодир санъаткорлар сафидан ўрин олди.

Ҳамза номидаги академик театрда дастлаб «Парвона» спектаклида Муроджон образини яратди. Бу илк мустақил роли устида тинимсиз изланди ва меҳнатлари бесамар кетмади. Муроджон актёрнинг севимли ролларидан бўлиб қолди. Ёқуб ака ролдан ролга ўсиб борди. У ўз қаҳрамонларини саҳнада ўйнамади, балки уларнинг ўзи бўлиб яшади. Шунинг учун ҳам томошабинлар қалбидан жой олишга муваффақ бўлди. Театр ижодий ғалабаларининг жуда кўпи унинг номи билан боғлиқлиги бежиз эмас.

«Қароқчилар»даги кекса Моор, «Мария Стюарт»даги Лестер, «Абу Райҳон Беруний»даги Беруний, «Абай»даги Абай, «Табассус ўғрилари»даги Аббосов, «Ҳамлет»даги Горацио, «Антигона»даги Креонт, «Кузнинг биринчи куни»даги Тўлаганов, «Тумарис»даги Кайхисрав... Бу саноқни ҳали узоқ давом эттириш мумкин.

Мустай Каримнинг «Ой тутилган тунда» пиесаси асосидаги спектаклда Ёқуб ака Оқйигит образини яратди. Актёр бу образ тақдирига бутунлай бошқача, янгича ёндошди. Ё. Аҳмедов — Оқйигит қалбида ақл ва юрак кураши боради. Ақл ўзига нисбатан бешафқат ҳаётга бўйсунишга, севги-муҳаббатга тўлиқ юрак эса севгиси учун курашишга чорлайди. Аммо урф-одатлар ундан кучли бўлиб чиқади. Шунга қарамай, у севгиси йўлида қурбон бўлишга қарор қилади. Унинг Оқйигити чуқур драматизм билан суғорилган, қарама-қаршиликларга бой образдир.

Актёр ҳар сафар саҳнага янги бир талқин билан чиқар экан, томошабинга, ўз мухлисларига нимадир туҳфа этишга интилади. Гоҳида бу инъом шунчалар кутилмаган бўладики, уни қандай қабул қилишингни ҳам билмай қоласан, киши. Бу ҳол «Отелло» фожеаси асосида саҳналаштирилган спектакл премерасида юз берди. Унинг Отеллоси биз билган, эшитган Отеллога ўхшамасди. Эҳтимол, шунинг учун ҳам унинг ижроси бизга ғалати туюлар. Лекин нима бўлганда ҳам, бу Аҳмедовча Отелло эди. Актёр бу образ билан кўп нарсаларга эришди, балки кўп нарса йўқотди ҳам... У киши билан шу образ ҳақида суҳбатлашганимда баъзи тушунмаган нарсаларимга жавоб топгандек бўлдим. «Шекспир фожеалари ҳаётининг бешафқатлиги ёки маънисизлиги ҳақида тушунча бермайди. Улар матонатга ундайди, — дейди Ёқуб ака. — Лекин улар хотиржамлик ваъда қилмайди ҳам. Шекспир асарлари инсон, ҳаёт ҳақидадир. Шуни назарда тутган ҳолда мен Отеллони инсоний фазилатларию камчиликлари билан бирга кўрсатишга ҳаракат қилдим».

Ёқуб Аҳмедовнинг фақат ўзигагина хос овози, сўзлаш санъати бор. Унинг овози ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди. Образ яратар экан, мана шу овоз имкониятларидан унумли фойдаланишга ҳаракат қилади.

Санъаткор танлаган йўл — табиийлик, ҳақиқат. Унда яна шоиртабиатлик кўзга ташланади. Балки мана шу хислат буюк мутафаккир Алишер Навоий образини яратишга ундагандир. Ё. Аҳмедов шоирнинг кексалик даврини ижро этди. Воқеаларнинг сўзсиз иштирокчисига айлангани ҳолда, актёр воқеаларга ўз муносабатини билдириб, охирги саҳнада, қолаверса, мураккаб монологда образнинг, балки, бутун асарнинг моҳиятини томошабинга тўлалигича етказа олди. Актёр спектакл кечадиган икки ярим соат давомида шоир қалби билан яшайди, томошабинни шу улуғ инсоннинг фикр-кечинмаларига ошно этади, унинг шоирона дунёсига олиб киришга муваффақ бўлади. У бизни шоир қалбида шеъриятнинг туғилиш жараёнини ҳис этишга ундайди. Ижрода фикрлар кечмишини ҳақиқатга айлантира олиш актёр учун энг оғир вазифадир, Ёқуб Аҳмедов айнан шу жараённи табиий очиб бера олди. Бу образ халқ руҳи, унинг кучи ва боқийлиги тимсолидир.

...Саҳнада икки одам бир-бирига сўзсиз тикилиб турибди. Бу ҳар қандай сўз ортиқчалик қиладиган севги саҳнасидир. Бу икки интиқ қалб «Инқилоб тонги» спектаклидаги Фозилхўжа ва Шодия... Икки ёшнинг қалбан диалоги, кўз қарашлари, ҳолати томошабинга сўзлашгандан кўра кўп нарса беради.

Икки спектакл — «Гурунг» ва «Ойна» — турли режиссёрлар томонидан қўйилган икки асар Ёқуб Аҳмедов ижодий имкониятларининг янги томонларини очиб берди.

Машраб Бобоевнинг «Мина портлади» асари асосидаги «Гурунг» асаридаги Шоди шаҳарлик бўлиб кетган, ўз қондош томирларидан бутунлай узилган. У соғлиғи ҳақида доимо қайғурувчи, чаласавод, касбининг моҳиятини тўлиқ тушунмайдиган, фақат улуғ донишмандлардан ёдлаб олган кўчирмалари ҳисобига «заҳмат чекиб келаётган» шахс образидир. Унинг хатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари қишлоқнинг оддий, жўн шароитида ғалати кўринади. Тўғриси, одамнинг ғашига тегади. Айни пайтда, кўпчилик ҳайиқиб турадиган шаҳарлик «маданиятли» Шодининг ўзи шу замин фарзанди эканини хотирлашни истамайди. Актёр ўз қаҳрамони Шоди характеридаги ана шундай нуқталарни топа билади.

Шундан сўнг актёр У. Назаровнинг «Ойна» асари асосидаги спектаклда Акбар Содиқов образини яратди. Бу образ санъаткор ижодининг юксак чўққиси, ҳаётни қандай тасаввур этиши, борлиқни баҳолашидир. Акбар Содиқов билан бирга саҳнага поклик, ҳалоллик, тўғрилик кириб келади, у томошабинлар олдига инсонлар кўзини очувчи ғуборсиз ойна қўяди, балки ўзи ўша ойна бўлиб хизмат этади.

Ёқуб ака томошабин билан мулоқотда тўғри йўлни танлади: оддийлик, табиийлик, зарур жойда сукут сақлаш. Булар нафақат саҳна ва зал ўртасида илиқлик пайдо этади, балки актёр қалбида ҳали мудраб ётган, чертилмаган пардаларни юзага чиқаради.

Фақат театр, кино эмас, булардан ташқари, радио ва телевидение ҳам актёр ҳаётининг ажралмас бўлагидир. Лекин, барибир, Ёқуб Аҳмедов театрни ўзининг қадрдон уйи ҳисоблайди. Бу уйда эса ажойиб актёрлар оиласи истиқомат қилади.

«Агар кино ёки театрнинг бирини танлашга тўғри келса, сиз қай бирини танлардингиз?» — деб сўрадим Ёқуб акадан. «Албатта, театрни», — ўйлаб ўтирмай жавоб беради у киши.

Ҳа, бу санъаткор театрни ҳамма нарсадан устун қўяди. Ёқуб ака билан суҳбатлашганимизда доимо театр ҳақида ўйлашини айтди. Ҳаётда инсонни ларзага солувчи ҳолатларни кўрганида хаёлига бир фикр келади: «Мана бу ҳолат... Агар шуни саҳнага олиб чиқсам қандай буларкин... Воқеа қандай ривожланяпти... Кутилмаган ғайри оддий ҳолат... Ва бирдан воқеалар оқими кутилмаган томонга ўзгариб кетади». Актёр жуда кўп асарларни ўқиб шунга амин бўлдики, уларнинг кўпларида худди мана шу — у ҳамиша кузатиб юрган ҳаётийлик етишмас экан.

Театр дарди. Бугунги иқтисодий қийинчилик кунларида бу дард яна бўртиброқ юзага чиқмоқда. Айни шу кунларда театрнинг дардига малҳам бўлиш, қаддини кўтариш учун катта матонат, сабр-қаноат талаб этилмоқда. Ёқуб Аҳмедов театрда фақат актёр ва директоргина эмас, бадиий кенгаш раиси ҳамдир. Бу эса унга янада катта масъулият юклайди. Театр тақдири, актёрларнинг имкониятларини юзага чиқариш борасидаги ишлар даражаси ана шу кишининг зийраклигию ҳушёрлигига боғлиқ. Театрда шундай гап юраркан: «Саҳнада кам банд актёрдан бахтсиз одам йўқ». Бинобарин, актёр қобилиятининг баъзи объектив ва субъектив сабабларга кўра сўниб кетмаслигининг олдини олиш раҳбардаги масъулият юкини янаям оширади. Ёқуб ака ана шу юкнинг бутун залворини ҳис қилиб, актёрларнинг ижодий бандлигини таъминлаш йўлида хизмат қилиб келмоқда.

Ушбу мақола бирон бир муносабат билан ёзилаётгани йўқ! Бугун мен Ёқуб Аҳмедовнинг оддий иш кунлари ҳақида фикр юритгим келди. Ўзи жуда камгап одам. Айниқса, баландпарвоз гапларни ёқтирмайди. Ишларидан сўрасангиз, гапни бошқа ёққа буриб юборади...

Ёқуб аканинг юрагида театрига, шогирдларига чексиз муҳаббати бор. Унинг бўш вақти деярли йўқ. Аммо доимо шогирдлар билан ишлашга, маслаҳат беришга вақт топади. Ахир, келажакка умид шуларга боғлиқ-да! Шогирд тарбиялаш учун биргина вақтнинг ўзи кифоя қилмайди. Аввало, оталарча меҳр, сабр-тоқат, фидойилик керак...

Унинг жуда кўп дўстлари орасида санъаткорлар ва ижодкорлардан ташқари, боғбону деҳқон ҳам, оддий ўқитувчидан тортиб, шифокор ҳам бор. У ҳаммани бирдек кўради, инсонларни севади. Нафақат инсонларни, табиатни, гулларни, яхши қўшиқ ва мусиқани... севади.

«Йилнинг қайси фаслини севасиз?» — деб сўрадим. «Тўрт фаслни бирдек севаман. Аммо қишни ўзгача кўраман. Қишда тетик бўламан. Ҳаммаёқ оппоқ, тоза бўлади. Тозаликни ва оқ рангни севаман».

Тонг ёриша бошлади. Радио овози янграйди; «Тошкент вақти билан соат 6 дан 5 минут ўтди. Ғазалхонлик туркумидаги адабий эшиттиришимизни бошлаймиз. Ҳурматли радиотингловчилар, бугун Бобораҳим Машраб ғазалларидан тинглайсиз. Ғазалларни Халқ артисти Ёқуб Аҳмедов ўқийди:

...На малакман, на фаришта, мен ҳам одам наслидин...»

Муқаддас АҲМАДЖОНОВА

Усмон АЗИМ

ОСМОН — ШЕЪРЛАР ЧАТНАГАН РУКН

Гулхан ёнар тун ўртасида,
Куйлаклари кукун — ялангоч.
Қоронғунинг қоқ ўртасида —
Зулматни ямлаб ютар — оч.

Шиддат қўпдир арча ўтинда —
Юзни ўтди учқуни тирнаб.
Ултираман суяниб тунга —
Умганимни ёриққа тираб.

О, даҳшатли дунёман ҳозир:
Асир тушган зулматга елкам,
Ёруғ эса — азиз хавотир —
Иссиқ бағрин кўксимга берган.

Қўйиб юбор, қўй, кифтимни тун! —
Нохос қарор кўзғолди танда...
Тундан озод бўлмоқлик учун
Бир маскани бор фақат... Гулханда.

Чўкиб борар юрагим мунгга —
Сен нимасан жонда урилган?
Орқа миям суянган тунга,
Ёруғликка руҳим урилган...
***
Ҳаёт, ўзинг олий тариқат,
Ҳар ҳолингда тангрининг саси.
Мен саждага бош қўйдим... Ёраб!
Осмон — юксак масжид гумбази.

Дунёнг билан тўлганман, ҳаёт,
Кулса — жаранг, йиғласа — ёшман.
Оллоҳ айтган бир ботин баёт
Дилга оқар чувалаб бошдан.

Юлдузлардан йироқ муҳитда
Мен муваққат яшашга кўндим —
Кўкка боқиб увлайди итдай
Юлдузларнинг парчаси — кўнглим.

Тўрт унсурдан яралган танда
Тўрт унсурнинг тўрт хил босқини.
Фақат дилдан таралар жонга
Худовандининг қутлуғ тошқини.

Мен кетаман тангри йўлидан,
Тугар умр — даҳшатли фироқ.
Ҳаёт!.. Ҳаёт, сенинг қўлингда
Қарзим қолар — бир сиқим тупроқ.
***
Сарҳадига етишди кеча —
Ижро этди хўрозлар ҳукм.
Юлдузгулли қўйлагин ечар
Осмон — шеърлар чатнаган рукн.

Туну кундуз асли барибир:
Юрак кўзга айланган бу дам —
Утаётган вақтга — бесабр —
Кўпроқ умр жойлайин дейман.

Умр эса сирғаниб борар
Жон ичида — минг дардга тугун.
Оғриқлардан бўлсам минг пора
Баъзан қотгим келади турғун.

Руҳ — тўхтовсиз инқилобларда —
Тану жонга бермагай тиним.
Тошли тошқин изтиробларда
Эзгин парча гўшт эрур дилим...

Қуёш чиқар. Ёғдулар кечиб,
Айланаман ёруғ дунёни.
Қизиб борар соғинчдан ичим,
Сезиб ўзга эпкин зиёни.

Гарчи қалбда раҳматинг бу дам
Айланмоғим қийин елканга
Тангрим! Ўзинг кўриб турибсан
Туну кунинг фақир елкамда...
***
Ҳа, дунё ҳам сенга ошиқдир —
Ҳар мақомда этади имо.
Туришларинг аммо босиқдир —
Сен мағрурсан, гўзал фуқаро.

A la Paris иқтибосида —
Нағмаланган жами либосинг.
Сен дунёнинг илтимосига
Парво этмай қадамлар босдинг.

Туфлиларнинг даф уришида
Юришларинг озода, текис.
Бош айланиш, лаб қуришига
Мумкин эмас юракни эгиш.

Сен ҳақингда орзую режа
Ҳаётимга зарра инмади.
Навоийдек йиғладим: «Кеча
Келгум... дебон... гулрў келмади»

Сен ўтасан — тақдир алмашди,
Сен ўтасан — қисматлар қаро.
Боқай десам кўзим қамашди —
Ёруғликсан, гўзал фуқаро.
***
Деразанинг ёнида ўлтир
Ва, масалан, суян тирсакка.
Қара, бу тун эртакка ўтди —
Қор уради пастдан юксакка.

О, бемалол сиғавер уйга,
Бу кечанинг руҳи зиёда.
Сен, масалан, қўшиқлар куйла —
Куйлашгандек Италиёда.

Тушавергин бир ўзинг рақсга,
Айланавер мен билан ҳатто.
Ва, масалан, ўлтир бир тарзда —
Тақдир сезсин — ёзмиши хато.

Рақс тушавер — куйни тепкилаб,
Ўчирса — уч, куйганида — куй.
Уч бармоғин олди тепкидан —
Йиғлаб-йиғлаб кечиради куй.

Ташқарида бир эрка зуғум —
Қор уради пастдан юксакка...
Биз осмонда яшадик бу тун —
Тонг отмоқда... Суян юракка...
***
Жавонларда идишлар янги,
Янги рангда товланар девор.
Янгиликни рўмолдай танғиб,
Ивирсийди хонада рўзғор.

Уйимизда салқин устивор —
Паст келмайди совутгич ёзга.
Суприлар уй. Кечаги ғубор
Хокандозга тушади аста.

Хиргойида билмаганим куй —
Ўтган ғамнинг сукилган чоки.
Қайтиб келар уйдан кетган уй —
Ошхонада чой ичар сокин.

Енгил тортиб — ариб эскидан
Чарақлайди рўзғорим маним...
Караватда ётар юзтубан
Илдиз отиб ҳориган таним.
***
Куз забт этган қишлоқда оқшом.
Хазон урди
Шамол бетига.
Ёлғизгина уйлар —
Беором —
Тиқилишди кўча четига.

Суворийлар қайтди улоқдан,
Ўчоқларда
Олов тўладир.
Оҳ, думбира! — бузлаб —
Узоқдан —
Алпомишни излаб жўнади.

Қозон қайнар —
Худога шукур...
Бу юракми
дунё талашган?
Ҳамма уйлар —
Бесўз,
Беузр —
Фалакларга қармоқ ташлашган.

Экранларда тўлғонар олам,
Алпомиш йўқ...
Чалмагин,
Етар...
Қозон қайнаб турибди,
Болам,
Думбирангни синдирсак, нетар?

Болам,
Феълинг жуда ҳам ўжар —
Такрорлайсан қандай тушларни?
Думбирангда
Бир азоб ўсар,
Синамоққа Алпомишларни.

Умр берган отангман,
Ботир,
Сўз айтаман мен ҳам беғараз:
Болам, сенинг қўшиғинг чоҳдир,
Алпомиш ҳам унга киролмас.

Сафар таассуротлари

ШВЕЙЦАРИЯДА АДАБИЁТ БАЙРАМИ

Солотурн шаҳрида ўтказиладиган 17-адабиёт кунларида иштирок этиш учун Швейцария Маданият жамғармаси «Про Ҳелвеция»дан таклифнома олганимда, бу байрамда қатнашиш шарафига муяссар бўлишимга, очиғи, унчалар ишонгим келмаганди. Швейцариядек дунёга донғи кетган мамлакатга бориб, унинг шоир ва ёзувчилари меҳмони бўлиш, ўн беш кун давомида мамлакат бўйлаб саёҳат қилиш мен учун жозибадор тушдек туюларди.

Ҳужжатларим расмийлаштирилгач, Тошкент аэропортидан Германиянинг Франкфурт шаҳрига учдим. Бир кеча шу ерлик дўстимиз — Ҳессен Ёзувчилар уюшмаси раиси, «Ислом» нашриёти директори Ҳидоятуллоҳнинг меҳмони бўлгач, эртасига эрталаб Интерсити экспресс, яъни шаҳарлараро тезюрар поездга ўтириб Цюрихга жўнадим.

Соат иккиларга яқин Лиммат дарёси ва Цюрих кўли атрофига жойлаган Цюрих шаҳрига кириб келдим. Мени Швейцария маданият жамғармасига таклиф этишди. Жамғарма ходимаси Пелоцци хоним шу ерда менга Солотурндаги адабиёт кунлари дастури, саёҳатим дастурини топшириб, ўзимни Лиммат дарёси бўйича жойлашган «Ротхус» меҳмонхонасига кузатиб қўйди. Дастур бўйича бир кеча шу шаҳарда дам олиб, кейин Солотурнга жўнашим белгиланган эди...

Цюрихдан Солотурн шаҳригача поездда бир соатлик йўл экан. У ерда «Амбассадор» меҳмонхонасига жойлашиб, юкларимни қўйдим-у, шаҳарни томоша қилиш учун кўчага чиқдим. Кўча-хиёбонларни бироз айлангач, «Қадимги қурол-аслаҳалар музейи» ва «Табиат музейи»ни томоша қилдим.

Кечқурун Адабиёт байрамига таклиф қилинган меҳмонлар ва муаллифлар учун Базелтор ресторанида базм уюштирилди. Иштирокчилар бир-бири билан танишиб, суҳбат қуришди. Мен шу ерда биринчи бор Швейцариянинг таниқли ёзувчиси жаноб Петер Бихзел билан танишдим.

Эртаси куни соат ўнда «Ландҳауз» саройида Адабиёт байрами бошланди. Бу мамлакатда Адабиёт байрами биздагидан бироз бошқачароқ бўларкан: таклиф этилган ҳар бир ёзувчи ва шоирга 45 минутдан вақт берилади. Адиб минбарга чиқиб ярим соат ўз асарларидан парчалар ўқиб беради, кейин ўн беш минут давомида саволларга жавоб қайтаради. Танаффусдан кейин бошқа ёзувчи чиқиш қилади.

Швейцариянинг турли бурчакларидан келган адабиёт ихлосмандлари ўзлари ёқтирган ёзувчиларнинг чиқишларидан баҳраманд бўлиш учун ишларини ташлаб келишган, баъзилари оиласи билан ташриф буюришган. Бундан ташқари, Адабиёт байрамида иштирок этиш швейцарияликлар учун пуллик экан. Бир кунлик чипта 85 швейцария франкини ташкил этади, бу долларга айлантирилса, ўртача 75 долларга тенг келади. Бир шаҳардан иккинчисига келиб-кетиш тахминан 300 долларга тушса, демак, бир киши Солотурндаги адабиёт байрамида бир кун иштирок этиб, уйига қайтиши учун, озиқ-овқати билан қўшиб ҳисоблаганда, тахминан 450-500 долларга тушади. Албатта, Швейцариядаги нарх-наво билан Ўзбекистондаги нарх-навони таққослаб бўлмайди. Шунга қарамасдан, менда «Швейцарияликларнинг адабиётга ихлоси жуда баланд экан», деган таассурот қолди.

Байрам уч кун давом этди. Совга-саломларимни Петер Бихзел, Маттиаз Чокки, Ҳайнрих Вийснер каби ёзувчиларга тақдим этдим. Байрам тугагач, яна Цюрихга қайтдим. Сешанба куни Базел шаҳрига йўл олдим. Адабиёт байрамида танишиб қолганим Рудолф Пайер исмли шоир мен билан ҳиндистонлик таржимон Амрит Меҳтани уйига меҳмонга чақирган эди. Ҳайнрих Вийснер, Рудолф Пайер, Амрит Меҳта ва мен ўша куни Базелни томоша қилдик, жаноб Пайерникида меҳмонда бўлдик, кейин жаноб Вийснерникида бир пиёла қаҳва ичиб Цюрихга қайтдим. Мамлакатнинг кичиклиги, транспорт воситаларининг аниқ ишлаши сабабиданми, Швейцариянинг бир шаҳридан иккинчи шаҳрига бориб, кун бўйи у ерда меҳмон бўлиб, кечқурун яна Цюрихга қайтиш менга Чилонзордан Юнусободга бориб-келишдек осон туюлди.

Дастур бўйича Швейцария жанубидаги Лугано деган жойда уч кун дам олишим режалаштирилган эди. Лугано вокзалида мени Швейцария Туризм маркази ходимаси Роби хоним кутиб олди ва «Интернационал Ау Лаг» меҳмонхонасигача кузатиб қўйди. Уч юлдузли бу меҳмонхона Лугано кўли бўйига қурилган. Чуқурлиги 270 метр бўлган бу кўлда кемалар сузиб юрибди, ўнг томонда Сан-Салватор, қарама-қаршида Бре чўққилари осмонга бош уриб турибди. Умуман, Швейцария ер юзадаги энг сўлим жой ҳисобланса, Лугано Швейцариянинг энг сўлим гўшаси экан. Бу ерда юздан ортиқ меҳмонхона, 120 та банк бор, дўкон ва ресторанларнинг эса сон-саноғи йўқ.

Жаннатмисол бу мамлакатда кўрганларим, эшитганларим, ҳис этганларим ажойиб туш сингари хотирамга муҳрланиб қолди. Франкфурт шаҳрида «Ўзбекистон ҳаво йўллари» самолётига ўтирар эканман, қалбимда ширин бир орзиқиш ҳис этдим. Насиб бўлса, етти соатдан кейин, тонг чоғи уйда бўламан.

Йўлдош ПАРДА

Шойим БЎТАЕВ

ҲАР НЕ ИСТАРСАН, ЎЗИНГДА ЖАМ ЭРУР

Ўтган йил романлари ҳақида ўйлар

Уйғониш даврининг улуғ рассоми Леонардо да Винчи ўттиздан ортиқ мурдани кесиб, организмдаги энг нозик толаларгача ўрганиб чиққан.

Бу ишни у санъат йўлида, портретларининг аниқ чиқиши учун қилди. Винчининг санъати абадиятга муҳрланганни ҳаммага аён. Шунингдек, у пластик анатомиянинг асосчиси сифатида фан оламида ҳам шуҳрат қозонди.

Гарчи, адабиёт ва тасвирий санъат бир дарахтнинг икки шохидай кўринишса-да, иш услуби ўртасида ер осмончалик фарқ борлигини бир фактдаёқ илғаб олиш қийин эмасга ўхшайди. Ёзувчи мурда кесиши шарт эмас. Унинг сохта ҳамдардлигига ҳам биров муҳтож эмас. У фақат ўзини тинимсиз кавлаштириш, ўзини тинимсиз текшириш, ўзини кашф этиш билан шуғулланади.

Ёзувчининг шиори кўпроқ Мавлоно Жалолиддин Румийнинг мана бу мисраларида ўз тажассумини топган:

Нарса йўққи, хорижи одам эрур,
Ҳар не истарсан, ўзингда жам эрур.

Ўзликни англашга бўлган кучли интилиш ҳеч қачон ижодкорларни тарк этган эмас.

1994 йилда чоп этилган романларимизда бу хусусият, айниқса, бўртиброқ кўринади. Тўқилган-тўқилмаган воқеа-ҳодисаларни, унсурларни ана шу Эътиқод теварагида мужассамлаштирган асарлар, менимча, Бош мавзуга озуқа бера олишга қодирдирлар.

Ўтган йили таниқли ёзувчимиз Одил Ёқубовнинг «Адолат манзили», Омон Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам», Отаули (Раҳимжон Отаев)нинг «Тилсим», Ўлмас Умарбековнинг «Фотима ва Зуҳра» романлари «Шарқ юлдузи» журналида бирин-кетин босилиб чиқди.

Мавзу. Эслатилган асарларнинг ҳаммасида ҳам мавзу кечаги кун. Кечаги кун деганимиз эса... ҳали кўп узоқда қолиб кетган эмас. Мавзу муштараклигининг сабабларидан бири, ёзувчиларимиз қўллай олмай келган шаклу услубларни бугун қўллай олишга, айта олмай келган гапларни бугун айтишга, ҳарқалай, имкон топишгани бўлса керак.

Ўртадаги бўшлиқни савқи табиий равишда бўлса-да, тўлдиришга интилишдан қувонамиз, албатта. У кунлар ҳақида тарих шаҳодат бермоғи турган гап. Бироқ... тарих шаҳодати — бу фақат маълумот. Ўзликни англаш йўли... адабиёт орқали ўтади.

Бундан ташқари, бугунги ҳаётнинг асл қаҳрамонлари кимлар, адабиёт кимларни ўзига идеал деб танлаши лозим, асрлар бўйи орзу қилиб келинган Комиллик сари қайси йўллар билан борилади, ҳалолу ҳаромнинг, мунофиқлигу ростгўйликнинг чегаралари қаерда — булар ҳақида, албатта, анча-мунча мулоҳазалар қилиш керакка ўхшайди.

Илгариги асарларда, хусусан, улкан ёзувчиларимиз услубида реаллик (кўпроқ сохта реаллик!), юмор ва сатира (домла-эшонларни, ёт унсурларни уриб қолиш учун!) қоришиб кетиши устун турарди. Энди бўлса, тилга олганимиз тўрт асарни ўқиб шу хулосага келиш мумкинки, реализм ҳам аста-секин ўз табиатига қайта бошлабди, шунингдек, илоҳийлик, фантастика, детектив, рамзийлик устун тамойиллардан бўлиб қола бошлабди.

«У шкафнинг эшигини тарақлатиб очиб, негадир қишда киядиган пўстини билан қундуз телпагини олди-да, ҳамон тош қотиб турган Маржонойнинг олдига қайтди».

«Адолат манзили» романининг бош қаҳрамони Суюн бургут қамоққа кетяпти. Унинг «негадир қишда киядиган пўстини билан қундуз телпагини олиши» — ўзи ҳам билмаган, хаёлига келтирмаган ҳолда совуқ ўлкаларни, Сибирни мўлжаллагани! Бургутнинг заррача гуноҳи йўқ, буни ўзиям яхши билади, лекин, негадир ихтиёрсиз равишда иссиқ кийимларни олволиш детали кўз ўнгингизда мудҳиш манзараларни — ўттиз еттинчи йилларни, қатағонларни, бевосита ўша йилларнинг давоми бўлмиш «десантчи»ларнинг келишигача бўлган аччиқ, изтиробли даврларни эслатади. Суюн бургутга бу ҳис, бу ҳаракатни қилишга мажбур этган ҳолат қон орқали ўтиб келгандек. Йўқса, гуноҳсиз, айниқса, Суюн бургутдай одам эҳтиёт чорасини қилармиди? Шунинг учун «Адолат манзили» сингари асарларда акс этган даврни фақат икки-уч йил ичидаги воқеалар деб бўлмайди, улар жуда узоқдан бошланганига ишонч ҳосил қиласиз.

Омон Мухторнинг «Кўзгу олдидаги одам» асари бошқачароқ. Бу асарни ўқиб бўлгандан кейин қоладиган таассуротидан ўқиш мобайнидаги таассуроти оғирроқ. Ундаги Давр кўпроқ ана шу жараён билан боғлиқдай туюлади: Сирож муаллим ўзининг ҳақиқий қиёфасини акс эттирган кўзгуни чил-чил қилиб юборади. Лекин, аслида, бу кўзгу бутун ҳолича турибди: бош қаҳрамон ҳам, муаллиф ҳам, ўқувчи ҳам ўзини ўша кўзгу қаршисида кўради.

Сирож муаллимнинг:

— Хўп, ўйлаб нима қиласиз?! Биз учун ўйлайдиганлар бор! Яшаб юравермайсизми?! — деган сўзлари замирида ҳам, икки елкасидан ўсиб чиққан илонларни одамларнинг мияси билан боқиб-тинчитган Заҳҳок ҳақидаги ривоятда ҳам, асар қаҳрамони Валининг қора хаёл хатти-ҳаракатларида ҳам маълум бир давр — кечаги кунга тааллуқли имо-ишоралар бор.

Бош қаҳрамон: «Қаршимдаги эркак-аёллар битта қолмай, даҳшатли тарзда менга ўхшар эди» — дейди. Гап нима ҳақда эканлиги тушунарли.

Отаулининг «Тилсим», Ўлмас Умарбековнинг «Фотима ва Зуҳра» асарларида аниқ бир давр тасвирланганини кузатиш мумкин.

Тил ҳақида, замонавий наср, халқ оғзаки ижоди, лаҳжалар, назмий унсурлар қоришиб «Адолат манзили»га гўзал жозиба бахш этган. Асар гоҳ шафқатсиз тус олиб, сўз билан дунёдаги жамики қабоҳатнинг илдиз-пилдизи билан қўпориб ташлашга жаҳд қилаётганга ўхшаса, гоҳида майинлик билан ажойиб кишилар қалбини ифодалашга киришади, севишганларнинг дил розларини қўшиқчидай турли оҳангларга солиб намоён этади. Дарвоқе, Маржонтов ҳақидаги манзума бизнинг қаҳрамонларга бўлган илиқ меҳримизни янада жўштириб юборади. Маржонтов манзумаси бежиз эмас: Суюн бургут, Лочинлар билан ўзлари туғилиб ўсган Маржонтов ўртасида туташиб кетган томирлар бор. Ота-ўғилнинг мардликлари, тантиликлари ана шу Маржонтовдан, Маржонтовнинг ғурурияm Суюн бургут сингари фарзандларидан. Маржонтов манзумаси Суюн бургут ва Лочинлар фожиасидан ҳам даҳшатлироқ ва ларзакорроқ — бу обрўси топталган, ор-номуси ерпарчин бўлган юрт марсиясидир.

Одил Ёқубов ҳар бир қаҳрамон тилига катта эътибор, ҳурмат билан қарайди: чол чолдай, кампир кампирдай, жиноятчи жиноятчидай сўзлайди. Айниқса, табиат манзараларини чизишда ёзувчи тенгсиз маҳорат кўрсатади. Мана, янтоқзор тасвири: «Ҳар баҳор бу қир ва адирларни айри, нозик доривор гиёҳлар, илдизлари ер қаърига кетадиган янтоқлар, ёвшанлар қоплайди, қир оралиғида эса сердон, сермағиз шувоқлар ўсади, шувоқзорга баҳорда бир шўнғиган қўзи кузда қўй бўлиб, думбасини аранг кўтариб чиқади. Ёзга бориб, ҳамма гиёҳлар қуриб-қовжираб қолганида беҳудуд сайҳонликлардаги янтоқлар белбоққа келиб ғарқ пишади, шунда унинг танасига йиғилган шарбат вужудига сиғмай, чарс-чарс ёрилади-ю кўз илғамас янтоқзорлар гўё оппоқ нишолдага ўхшаш оқ кўпикка чўмилади.

Янтоқ пишгач, унга туялар қўйиб юборилади. Бир ҳафта ўтмасданоқ бу туялар ўркачлари диркиллаб, янтоқ шарбатидан маст бўлади-ю бутун Маржонтов туяларнинг ҳайқиригидан ларзага келади...»

Бу кичик лавҳада ўз туғилиб ўсган юртини, унинг табиатини, тупроғини беҳад севган ёзувчи қалби акс этади. Асар тилига жозиба бахш этган энг биринчи омил ҳам ана шу муҳаббатга бориб туташади.

«Кўзгу олдидаги одам»нинг тили ўзига хос. Насрий гапларнинг қандайдир шеърий шаклдагидай, синдириб берилгани ўқувчига унча малол келмайди. Салмоғи жиҳатдан баланд бўлган фикрларни ўқдириб-ўқдириб айтади. Бу асарни қаҳрамон тили, муаллиф тили деб алоҳида-алоҳида қараб чиқиш қийин. Энг муҳими, бу Омон Мухторнинг тили. Ўзлигини у шундай англайди, шундай кашф қилади.

«Тилсим»нинг пишиқ-пухта ишланган саҳифалари талайгина. Лекин, қандайдир баландпарвозлик асарнинг бадиий савиясига соя солиб тургандай. Чеховда «фалсафа санъатни разиллаштиради» деган гап бор. Қодир учар ҳам, унинг олим укаси Кенжа ҳам, Собир ҳам, ҳаттоки, туркистонлик кампир ҳам бир хилда гапиришади.

Эътибор беринг, кампир нима деяпти: «Бир юки икки бўлганидан хафа, лекин бир тоғдан ошиб ўтилганидан хурсанд почча-ю ойту бир коса сув, бир калла қанд, иккита қаттиқ нон билан уларни бир-бирларига никоҳлаб қўйишибди. Хуллас, «енг ичида»ги тўйлари Мавлоно Муқимийнинг «Тўйи иқонбаччаси»дан бешбаттарроқ ўтибди...»

Кампир, масалан, Мавлоно Муқимийдан мисол келтирмай, «ўлсин, номи тўй-да...» дегандай соддароқ қилиб гапирганида эди, кўпроқ ўзига ўхшарди. Лев Толстой: «Қанчалик ғалати туюлмасин, санъат фандагига қараганда ҳам кўпроқ аниқликни талаб қилади» деганди. Ҳар бир хатти-ҳаракатнинг, гап-сўзнинг асосланган бўлиши лозимлигини ҳам назарда тутганди улуғ ёзувчи.

Қодир худди анаву... Фантомасга ўхшаб, машинага қанот ясайди, унга ихтирочи деган ном берилади. Буям майли. Бош қўмондоннинг Вера деган қизи йўл бўйида ўткинчи машиналарга қўл кўтариб туриши, кейин бўлса, «Волга»га ўтириб, пойлоқчиси (яъни, телехранители) билан Қодирни излаб келишлари асосланмаган ҳолатлардир.

Қодир Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романидаги Мирёқуб сингари учар, шу қадар учарки, ҳаттоки, баъзи масалаларда Мирёқубни йўлда қолдириб кетади. Ана шу учарга бир гал Америкага бориш имкони туғилиб қолганида, тусатдан у Туркистонни қумсаб, шундай дейди:

«Қўй, мен жаҳон айвонида кўрадиганимни кўриб бўлдим, хотин! Америкага келсак, кўрмасам ҳам кўргандекман — тўққиз аср аввал Беруний бобом Туркистонда турибоқ кўрган! Узоқни кўриш, арава миниб олисни кўзлаш менга отамерос, азизим!»

Оқ букан учун отанинг ўз ўғли — Қодирни оқ қилишиям жуда китобий. Бу ҳолатдан ҳеч кимнинг кўнгли ғашланмайди. Ҳатто, Қодирни ўзиниям бу қарғиш унчалик безовта қилмайди.

Бундай асосланмаган ҳолатни «Кўзгу олдидаги одам»даги Сирож муаллимнинг ўлими билан боғлиқ воқеадаям кузатиш мумкин. Сирож муаллим билан Бадалбек ҳалок бўлишди. Одамлар уларни дафн этишди. Кейинчалик, Сирож муаллимнинг ўзи тан олиб айтишича, халойиқ тулупни кўмишган экан.

Аёнки, ўлган одамнинг кўзлари очиқ қолган бўлса, юмиб қўйилади. Оёқ-қўли тўғриланади. Жасад ювиб-таралади. Ювгувчи-ғассоллар, албатта, тулуп билан майитнинг фарқига боришлари лозим эди. Ёзувчи кафанловчиларни ҳам эътиборга олмаган кўринади.

Рамзий-аллегорик образлардан кенг фойдаланиб, ўзига хос бадиий олам яратаётган ёзувчи Сирож муаллимнинг ўлмаганини, жасаднинг дафн этилгани бу ҳали кўп нарсаларни англатмаслигини, унинг арвоҳи ҳали кезиб юрганини бемалол тулуп демай очиқ қолдирсаям бўлаверарди. Бу асар руҳига мос тушарди. Ўқувчини ишонтирарди. Борингки, агар ҳақиқатдан ҳам тулуп дафн этилганида, уни ювишдан лаҳадга қўйишгача бўлган ҳолатларни асослаш лозим эди. Илоҳийлик ва фантастика асосига қурилган «Кўзгу олдидаги одам»нинг худди шу нуқтасида ёзувчи реалистик мантиқни ўйлаб қолган. Ва бу унга халақит берган.

«Фотима ва Зуҳра»даги мусичаларнинг суҳбат қуришлари, бу суҳбатни Зуҳра эшитиб ўтириши асарни бирданига эртакка айлантириб юборган.

Ёзувчи ўз фантазиясига хоҳлаганича эрк бериши мумкин. Бусиз адабиётни тасаввур этиб бўлмайди. Ҳамма замонлардаям энг улуғ санъат дурдоналари чексиз хаёлотнинг маҳсули сифатида дунёга келган. Лекин асарнинг руҳий ҳолатига, табиатига сингишадими-йўқми, гап шу ҳақда.

Тўғри, романда эртакнамо саҳифалар талайгина, жиндаккина жони билан Зуҳра манаман деган жиноятчиларни қақшаттани, уйларини ёндиргани, ўлдиргани, кишандбанд этгани — буларнинг бари эртак. Лекин, бу воқеаларда ёқимли бир ҳис бор, қасос туйғуси бор, шуниси билан Зуҳрани ўқувчига яқинлаштирадиган рост ёлғонлару ёлғон ростлар бор.

Илгарилари бадиий асарлардаги Халқ роли энг аввал тилга олинарди... Халқ номидан гапириш, унинг номидан иш кўриш «Кўзгу олдидаги одам»даги «Заҳҳок салтанати»нинг[1] шиори эди. Ҳақиқатдан ҳам шу салтанат эгалари, тўғрироғи малайлари — Сирож муаллим ҳам, Тешабой Султонов ҳам Ватан, элу юрт номидан сўзлашни яхши кўришади. Одамларнинг кўз ўнгида улар фариштанинг ўзгинаси, лекин елкаларидаги асло фаришта эмас, одамхўр илонлардир.

Уларнинг бу ўйинидан Халқ хабардорми? Йўқ. Ҳатто, бу салтанат учун жонини олиб, жонини берган, кўкрагига қатор нишонлар тақиб олган Ветеран бобоям бу ўйиндан хабарсиз. Бу ўйиндан Мансур меш хабардор!

Мансур меш Сирож муаллимни ҳам, Тешабой Султоновни ҳам маълум маънода тўлдиради. У ҳатто, Суюн бургутни огоҳлантирадиям: «аммо... отасини унутган ул, ул бўлама? Худо урмайма, бундай ўлни?» дейди.

Мансур мешнинг олижаноблиги шу. Демак, айтди. Огоҳлантирди.

Суюн бургут инобатга олмади. Ўзидан кўрсин. Кўрага ўт қўйиб, одамлар қатори қўй берган ҳам Мансур меш. Терговчиларга йўл-йўриқ кўрсатиб турган ҳам унинг ўзи. Қорнини бўйнига осволиб, пухта ўйлаган ролини ижро этаверади.

Мансур меш: «Э, ўйин бунинг ҳаммаси, ўйин!» — деб айтган сўзлари билан Сирож муаллимнинг, Тешабой Султоновнинг хатти-ҳаракатларини аниқ ифодалаб, хулосалайди. Шубҳасизки, Заҳҳок салтанати илонларини» боқиб-тинчитиб» туриш учун кўплаб манқурт-қуллар керак бўлади.

«Кўзгу олдидаги одам»даги Бадалбек, «Фотима ва Зуҳра»даги Одамбой, «Адолат манзили»даги Миржалолов ана шундай қуллардир.

Одамбой анча эркин образ. Унинг қуллари узун-узун: хўжайиннинг кўз қараши, имо-ишорасиданоқ нима демоқчи бўлганини англайди. Қўлига тушган одамниям, жониворниям шўрини қуритади, устига устак исмиям Одамбой! Одамбой — қотил, лекин у ўз ҳаракатининг моҳиятига етмайди. Хўжайинининг одам ўлдираётганини кўриб ҳаётида иккинчи марта қўрқиб кетади, ана шу қўрқув ҳисси секин-аста уни ўзига келтира бошлайди: унинг бошидаги манқуртлик терисини сидириб ташлайди.

Бадалбек ҳам Одамбой сингари фақат буйруқ бажаради, теварак-атрофни заҳарлайди. Гарчи теварак-атрофни заҳарламаса-да, ўз қўли билан одам ўлдирмаса-да, Миржалолов энг даҳшатли қул! У миллат қонини сўриб, шунинг эвазига кун кўради — унинг ҳамма хатти-ҳаракатларида, қиёфасида, гап-сўзларида Ватан хоинининг белгилари мужассамлашган.

«Фотима ва Зуҳра», «Адолат манзили» романларида яна бир-бирига монанд иккита образ бор. Бу — чўпонлар. Тўғри, Дарвеш дудуқ анча муфассал тасвирланади, «Фотима ва Зуҳра»даги чўпон эпизодик образ.

«Адолат манзили»да мана бундай: «Лекин Бургут, бир кеп қопсизлар, чўпон-чўлиқнинг уй-жойларини кўриб кетингизлар, деб, қуярда-қуймай Дарвешнинг қўрғонига бошлаб борибди. Уйга киришса... йигирмадан ортиқ увада-чувада ёпинган болакайлар, иккита катта ёғоч корсон айланасига чўккалашиб, гўштсиз шилпилдоқни (қайси чўпон кўкламда қўй сўяди) шапир-шупир тушираётган экан.

Эшикдан бир дунё совуқни олиб кирган олифта, аммо қовоқларидан қор ёққан хўжайинларни кўрганда болачалар шапир-шупир ураётган шилпилдоқларини ҳам қўйиб, уввос тортиб йиғлашибди. Уларга хотин-халаж, чол-кампир — ҳамма қўшилибди-ю бўпти йиғи, бўпти йиғи».

«Фотима ва Зуҳра»да бўлса... аксинча, Султонов ғордан чиқиб, тоғ ёнбағрида чўпонга дуч келади. Қарангки, ҳаммаси китобдагидек: чўпон, яхши қимиз бор, ичиб кетинг, дейди. Тайёр ўтов, ўтов орқасида машинаям шай турибди. Фақат, чўпоннинг аёли қоп-қора обдаста ушлаб турганмиш. Демак, аёлнинг қўлида қумғон бўлган.

Тоғда чўпонлар ўтов тикишмайди. Улар керакли кўчларини олиб, у ёқдан-бу ёққа серўт жойларга кўчиб юришади.

Бир хил касбдаги кишилар ҳаётининг бу икки хил манзарасидан қоладиган таассурот ҳам икки хил. Бирида аччиқ ҳаёт. Иккинчисида ширин орзу.

«Адолат манзили»даги Суюн бургут ва Лочиннинг ўлими жуда қайғули. Худкушлик — энг оғир гуноҳлардан саналади. Романда Суюн бургутнинг эътиқоди мукаммал тарзда шаклланмаганига имо-ишоралар бор. Шунинг учун, Бургут мусулмон эдику, мусулмон одам ўз-ўзини ўлдирмаслиги керак эди-ку, дейиш ҳам бир томонлама бўларди.

Лочиннинг худкушлиги... энди бу ортиқчага ўхшайди. Лочин отасидан ажради, Қалдирғочидан ажради. Икки бойлиги кетди. Яна икки улкан бойлиги — Онаси ва Олтинойи бор эди-ку? Юрти-чи?

Буюк Қарзи — ҚАСОСИ бор эди. Ўз бойликларини асрашу қарзидан қутулиш унга битта Бурчни, нимаики бўлмасин, Яшаш Бурчини юкларди.

Муаллифнинг инсонлиги ҳис этиб турилса, қаҳрамонларнинг юраги билан ўқувчи юраги ҳамоҳанг урса, бундай асарлар узоқ яшайди.

Жанр сифатида романга тааллуқли бўлмаса-да, яна ажойиб бир асарни — Зарифа Саидносированинг «Ойбегим менинг» деган хотиралар китобини айтиб ўтишни истардим. Достоевскийнинг, Булгаковнинг ва яна бошқа кўплаб ёзувчиларнинг аёллари ёзган хотира китобларга ҳавас қилардик. «Ойбегим менинг» ана шулар сирасига киради. Ойбек характерини унинг турмуш ўртоғи жудаям ўқишли тарзда тасвирлайди. Унинг фожиаларини қаламга олади. Улкан ёзувчи теварак-атрофида бижғиган туҳматлару бўҳтонларни ҳам очиқ ёзади.

«Ойбегим менинг» китобини ўқиб чиқариладиган хулоса шуки, Ўзликни англаш бир-бирини авайлашдан, тушунишдан бошланар экан; шундан сўнг миллат дарди, Ватан тақдири ҳақида айтилган, айтилаётган, айтилажак сўзлар ҳам маъно касб этар экан...

1. Жамол Сирожиддин таъбири

ФИКР ШОИРИНИНГ ҲИКОЯЛАРИ

Таҳриз

Атоқли адиб Асқад Мухторнинг «Чодирхаёл» ҳикояси (1988 йили эълон қилинган) қаҳрамонлари ўзларининг фикрсизликлари билан... ўзгаларни фикрлашга, фикрий фаолликка ундайдилар. Ўз инсоний қадр-қимматини англаб етмаслик, ҳаётдаги ўрнини фарқлай олмаслик, сурункали фикрий танбаллик одамни маънавий тубанлик сари тортиб кетаверади. Ҳикоядаги етти қаҳрамоннинг қисмати шу, уларнинг ҳатто исм-шарифи ҳам йўқ. Биринчи, Иккинчи, Учинчи... Еттинчи, холос. Демак, фикрсиз одамга исм ҳам шарт эмас, у жисман мавжуд, лекин инсоннинг том маънодаги мўътабар зотлиги унинг тафаккур соҳиби эканлигида акс этади.

Бадиий адабиёт инсоншунослик экани, бадиият учун инсонпарварликдан кўра улуғроқ эзгулик йўқлиги шўро даври адабиётида, адабиётшунослик илмида жуда кўп такрорланар эди.

Чиндан ҳам шундай! Бироқ, инсонни ёруғ оламдаги жамики жонзотларнинг сарвари қилиб турган омил тафаккур ва онг экан, ҳар қандай инсонпарварлик тафаккурпарварлик, фикрпарварликдан бошланмоғи керак эмасми?!

Кейинги йиллар ҳикоячилигимизда айни шу — фикрий ҳурликка мойиллик, фикрпарварлик тамойили айниқса бўртиб кўринмоқда. Асқад аканинг мўъжазгина «Жинни» ҳикояси шу маънода кўпчиликнинг эътиборига тушди.

Умри мактабда ўқитувчилик қилиб ўтган Ҳалим домла қариган чоғида ғаройиб «касаллик»ка чалинади: у сўз йиғиш дардига гирифтор бўлади! Домланинг фалсафаси оддий — муомаладан чиқиб бораётган, чиқиш хавфи бўлган, дейлик, **қарға, арава...** сингари атамалар изоҳини ёзиб «Эзгу китоб» қилиб қўйилмаса, эрта-бириси кун улар унутилади. Кундалик турмушда ишлатилиб турмаган сўзлар ёддан кўтарилади, атамалар, сўзлар тафаккур «қозони»дан четга сурилади-қолади. Сўзлардан воз кечиш эса, фикрсизликка, ақл кемтиклигига, фикр чўғининг сўнишига олиб келади. Ҳалим домла шундан ташвишда!

Маданиятли, маърифатли кишининг оддий фалсафасидан келиб чиқаётган улкан ҳикматни сезаяпсизми?!

Фақат катта-кичик пул йиғишга муккадан кетган пайтда сўз жамлашдек олий мақсад йўлига жон фидо қилган Ҳалим домла эл-юрт орасида «Жинни» деган лақаб орттиради. Лақабгина эмас, уни рўй-рост телбага чиқаришади. Княз мишкинона (Ф. Достоевскийнинг «Телба» романидаги каби) телбалик Ҳалим домлани нечоғли ёлғизлатиб қўймасин, уни нечоғли мазах объектига айлантирмасин, асл маърифатпарварлик ялпи маърифатсизлик орасида қаддини букмай адл юраверади, яшайди.

Катта ижодкорларнинг бадиий тафаккурига хос бўлган хусусиятлар турли даврда яратилган асарларда муайян кўринишда, турли мақомларда кўзга ташланаверади. Асқад аканинг кейинги босқичдаги ҳикояларида кузатилган фикрпарварликка мойиллик устоз адиб қарийб ўттиз беш йил муқаддам яратган ҳикоясида ҳам сезилгани шу маънода ниҳоятда асосли ва мантиқли ҳодисадир.

Гап «Инсонга қуллуқ қиладурмен» ҳикояси хусусида бормоқда (Асқад ака ўзаро суҳбатда ҳикоянинг номи аслида «Инсонга қуллик қиладурмен» бўлиши кераклигини эслатдилар).

60-йилларнинг бошларида Амир Темур ҳақида ҳикоя яратилганининг ўзиёқ хос ҳодиса сифатида кў-ўп олқишларга лойиқ. Айни вақтда ҳикоя бадиий бақувватлиги борасида, бош қаҳрамон образининг туб моҳиятини очиб беришда энг янги бадиий воситалар «сафарбар» этилгани билан ҳозирги кун ҳикояси эканини ҳам тан олмоқ керак.

Айри Қўбуз отлиғ дарвеш руҳ янглиғ беижозат, бемаврид Соҳибқирон ҳузурида пайдо бўлади ва уни яқин орада юз беражак воқеалардан огоҳ этади. Дарвеш Амир Темурдек салтанат соҳибига ҳақиқат сўзларини тик айтишдан ҳайиқмайди, баъзан унинг амрига бўйин эгмайди. Соҳибқирон бу шаккоқни чопиб ташлашга-да, ҳаққи ва ҳадди сиғар эди. Бироқ... икки зот орасида шундай суҳбат кечади:

— Бор. Либос ёпурлар, хизматимизда бўлурсен.

—... Мен сўз хизматидамен, — деди Айри Қўбуз тап тортмай, — сўз эса, ҳақиқат хизматидадур. Соҳибимни сенга ҳам алмашмасмен.

Бу жавоб Айри Қўбузнинг дарвешлик, авлиёлик мартабасини беҳад орттиради, иккинчи томондан, айни образ воситаси-ла... Амир Темурнинг ботинидаги инсоний бутунлик, мақоламиз бошланишида айтилган, тафаккурпарварлик — асл гуманизм нодир йўсинда ўқувчи кўз ўнгида гавдаланади.

Гилқўргон забт этилгандан сўнг бир қур қарияларга рўпара келиш тасвирида буюк бобокалон ботиний улуғворлигининг (айни чоғда халқ донишмандлигининг) яна бир қирраси намоён топади: «Бу бизнинг, Оллоҳ мурувватти ва шаҳодати билан, бўлғуси шоиримиз, — дейдилар мўйсафидлар. — Шу ёшидан илоҳий сўзлар ва гўзал ашъор айтадур. Шояд, истиқболда элатимиздан авлиё чиқар, деган умиддан ўзга ҳеч нарсамиз қолмади. Бу сабийни ҳимоя қилиб, кўп фидокор фарзандларимизнинг қони-жонини қурбон қилдик. Уни сиз Соҳибқиронга ҳам бермагаймиз».

Амир Темур дилида шоирни асраган қавм шаънига тасанно айтади, уларга қаҳрини тўкишдан сақланади...

«Инсонга қуллуқ қиладурмен» (Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1994; «Хазина» ижодий-илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси тайёрлаган) китобидан ўрин олган кўп ҳикояларда яхшилик ва ёмонлик, меҳр-мурувват ва оқибат, инсонийлик шаъни ва разолат орасида курашиб яшаётган оддий одамларнинг гоҳ мураккаб, гоҳ жайдари образлари яратилган. «Фано ва бақо», «Кўк тош», «Омон қолган одам» сингари ҳикоялар эса, ҳам фалсафий мағзининг теранлиги билан, ҳам шаклий ўзига хослиги билан ибратлидир. Умуман, тўпламдан жой олган ҳикояларнинг барида Асқад Мухтордек тажрибали адибнинг салоҳияти, Асқад Мухтордек фикр шоирининг салмоғи, Асқад Мухтордек қалам соҳибининг самимияти балқиб турибди.

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

ВИЖДОНИ БОРНИНГ ИЙМОНИ БОР

Одоб, одоб ва одам

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида виждон сўзига қуйидагича таъриф берилган: «Виждон — кишининг хатти-ҳаракати, қилмиши, юриш-туриши учун одамлар, жамоатчилик олдидаги маънавият туйғуси». Кенгроқ маънода оладиган бўлсак, виждон фақаттина жамоатчилик олдидаги масъулият туйғуси бўлиб қолмай, Оллоҳ айтган йўлдан юриш, ҳалол кун кўриш демакдир. Зеро, виждони бор кишининг иймони бор, деб бежиз айтишмаган. Виждон амрига амал қиладиган одам ярамас, қабиҳ ишлардан ҳоли бўлади. Агар у виждонига хилоф иш юритиб, ноҳақликка юз тутса, бир кун келиб, барибир, пушаймон қилади. Бироқ бундан фойда йўқ. Шу боис халқимиз «Сўнгги пушаймон — ўзингга душман», дейди.

Виждон амрига қулоқ тутмаган одам инсонлик қиёфасини йўқотади. Ундайларнинг ўз нафсини қондириш учун яшайдиган махлуқдан фарқи йўқ. Виждонсизлар учун адолат, инсоф, меҳр-оқибат туйғулари бегонадир. Улар эзгу ниятли кишиларнинг йўлига ғов бўладилар. Уз шахсий манфаатларини ўйлаб, ҳийла-найранг ишлатишдан, халқни алдаб ёлғон гапиришдан ҳам тоймайдилар. Порахўрликни, уюшган жиноятчиликни, қаллоблик ва фирибгарликни авж олдирадилар. Кейинги вақтларда оммавий ахборот воситаларида, турли мажлис ва йиғилишларда ватанга меҳр қўйиш, ватанни севиш, керак бўлса, ундан жонни ҳам аямаслик, ҳалол меҳнат қилиш, қадриятларимиз ва маънавиятимиз ҳақида кўп ёзилмоқда, кўп гапирилмоқда. Бу — яхши. Ҳар бир фуқаро Қуръони Каримда таъкидланганидек, ҳалол меҳнат қилиб, ватан олдидаги муқаддас бурчини виждонан бажаришга интилса, нур устига нур бўлар эди.

Мумтоз адабиётимизнинг буюк намояндаси Алишер Навоий ҳазратлари эзгулик-яхшилик ҳақида ажойиб асарлар ёзиш билан кифояланмай, ўзи ҳам халқ ғамини еган, йўллар, кўприклар, мактаб-мадрасалар, масжид ва кутубхоналар қуришда куч-қувватини аямаган. Меҳнаткаш халқнинг ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилиб, уларни жабр-зулмдан сақлаш учун ақл-идрокини, бор маблағини сарфлаган. Ҳозир ҳам орамизда ажойиб фазилатли, виждонли инсонлар кўп. Одамларга яхшилик қилишни анъана даражасига кўтарадиган, эл-юрт ҳақида қайғурадиган, шу йўлда илму ҳунарини ва меҳнатини аямайдиган бундай олижаноб кишиларимиз янада кўпайса, Узбекистоннинг тараққиётга эришиши тезлашади. Халқимиз орасида ватанпарварлик руҳи кучаяди, муҳими, биз виждонан Оллоҳ-таолога яқинлашиб, Қуръони Каримда кўрсатилган муқаддас бурчимизни бажарган бўламиз. Афсуски, замондошларимизнинг айримлари ана шу оддий ҳақиқатни тушунмайдилар. Дунёда виждон азоби деган энг катта жазо борлигини унутиб қинғир ишларга қўл урадилар, ҳатто жиноят қиладилар. Масалан, ўғирликни олайлик. Бир меҳнаткаш одам ойлаб-йиллаб меҳнат қилиб, ҳалол пешона тери эвазига пул йиғади, нимадир сотиб олади. Қандайдир виждонсиз кисавур ўғри эса бир кечада унинг бойлигини умариб кетиб, қон қақшатади. Порахўр, фирибгар ва қаллоб кимсаларнинг қилмишлари ҳам бундан қолишмайди. Бирдан-бир фарқи шуки, ўғри одамларнинг мол-мулкини билдирмай ёки босқинчилик йўли билан умарса, порахўр вазиятдан фойдаланиб, фирибгар эса алдамчилик билан ўз ниятига эришади.

Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов ўз нутқларида ҳар доим мана шундай қабиҳ ва ярамас ишлар ҳақида куйиб-пишиб гапирадилар, ярамас иллатларга қарши шафқатсиз курашга чақирадилар. Бу даъватларга ҳар бир фуқаро, айниқса, тартиб-интизом учун масъул маъмурий идоралар ходимлари, савдо-сотиқ, хўжалик раҳбарлари ва бошқа амалдорлар қатъий амал қилишлари лозим. Чунки юртимизнинг келажак равнақи, Ватанимиз ободлиги ва тинч-осойишталиги кўп жиҳатдан уларга боғлиқ.

Зеро, адолатсизлик ва ҳақсизликлардан, тўрачилик, порахўрлик ва фирибгарликдан қутилиш учун аввало мансабдорлар ва одамларни инсофу диёнатга ундовчи дин пешволарининг ўзлари виждонли кишилар бўлишлари шарт. Биз жумҳурият Олий Мажлисига сайланган депутатлар ана шундай виждонли, пок кишилар эканлигига, улар мушкул муаммоларни ҳал этишда, фирибгарлик ва порахўрликка қарши курашда бошқаларга ибрат кўрсатишларига ишонамиз.

Сир эмас, кишиларнинг виждонли-иймонли, меҳр-оқибатли бўлишида диннинг хизмати ва аҳамияти беқиёс. Шу боис жумҳуриятимизда кейинги пайтларда диний эътиқод эркинлиги тўла таъминланди. Чунки бу дунёни қайтар дунё дейишади. Биз ҳаётда қилган яхши ишларимиз учун ҳам, ёмонлигу қабиҳликларимиз учун ҳам албатта жавоб оламиз. Бас, шундай экан, ҳалол меҳнат билан кун кўриш, ҳамиша ҳақиқат учун курашиш ҳар биримизнинг виждоний бурчимизга айланмоғи зарур.

Отақўзи АЗИЗОВ,
ТошДУ профессори

Жума ўгитлари

ПАЙҒАМБАРЛАР АДАДИ ҚАНЧА?

ҲИКМАТ ЗИЁНИНГ «АСРИМИЗ КЕЛТИРГАН ТАРАДДУДЛАР» АСАРИДАН

Дунёнинг барча тарафига пайғамбарлар жўнатилган бўлиб, уларнинг адади номаълум. Ҳадис китобларидаги бир ривоятда 124 минг, бошқасида эса 224 минг пайғамбар юборилганлиги айтилган. Аммо, муҳими, Аллоҳ ҳеч бир даврни бўш қолдирмаган, доим пайғамбар жўнатиб турган.

Пайғамбарлар — Аллоҳнинг элчилари маълум бир жойга ёки маълум жамоатларга эмас, балки жаҳоннинг турли ўлкаларига, алоҳида минтақаларга жўнатилган: «Албатта Биз сизни ҳақ (дин) бирлан, хушхабар элтгувчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик. (Сизларни умматингиздан аввалги) ҳар бир уммат ичида ҳам албатта бир огоҳлантирувчи — пайғамбар ўтгандир»(Фотир сураси, 24-оят).

Қуръоннинг бу оятидан маълум бўлмоқдаки, ер юзидаги ҳар бир жамият ичида пайғамбар зуҳур этилган. Исро сурасининг 15-оятида Аллоҳ бундай дея марҳамат қилади: «Ким ҳидоят йўлига юрса, бас, ўзи учун юрар. Ким ҳидоят йўлидан озса, у ҳам ўз зиёнига озур. Ҳеч бир кўтаргувчи (яъни, гуноҳкор жон) ўзга жоннинг юкини (яъни гуноҳини) кўтармас. Биз то бирон пайғамбар юбормагунча (у орқали Узимизнинг амру фармонларимизни юбориб, унга итоат қилишдан бош тортмагунларича бирон кимсани) азоблагувчи эмасмиз». Залзала сурасининг 7-, 8-оятларида эса қуйидаги фармон ила ҳар бир қилинган яхшилик ва ёмонлик натижасиз қолмаслиги қайд этилади: «Бас, ким (ҳаёти дунёдалик пайтида) зарра миқдоричалик яхшилик қилса (қиёмат кунида) ўшани кўрур. Ким зарра миқдоричалик ёмонлик қилса, уни ҳам кўрур».

Пайғамбарлар, баъзилар ўйлаганларидек, фақатгина Араб ярим оролидагина зуҳур этилмаганлар, балки, Аллоҳ бутун ер юзи қитъаларига ўз элчиларини жўнатган. Биз Араб ярим оролидаги ва дунёнинг бошқа жойларига юборилган пайғамбарларнинг ҳаммасининг ҳам аниқ ҳисобини, кимлигини билмаймиз. Фақат Қуръони Каримга асосланган ҳолда, ҳазрати Одамдан пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломгача ўтган пайғамбарларнинг фақатгина 28 тасини (улардан 3 таси пайғамбар эканлиги эҳтимол) биламиз, лекин уларнинг қаерда яшаганликларини айта олмаймиз. Ҳазрати Одамнинг қабри Жиддада деган қаноат бор. Бу киши билан ҳазрати Ҳавво онамизнинг ушбу шаҳарда учрашганликларига доир ривоятлар юради, аммо бу маълумотларнинг барчаси ҳам аниқ эмас. Ҳатто ҳазрати Одамнинг қаерда пайғамбарлик қилгани ҳам номаълум. Ҳазрати Иброҳим алайҳиссаломнинг Бобил ва Онадўли атрофларида кезганлиги, Шомга борганидан бироз бўлсада хабардормиз. Лут пайғамбарнинг Содом, Гомора ва Лут кўли атрофларида пайғамбарлик вазифасини адо этганини ҳам тахмин қиламиз, Мадянда ҳазрати Шуъайб, Мисрда ҳазрати Мусо яшаганликларини биламиз. Ҳазрати Яҳё ва Закариёлар Ўрта Ер денгизи мамлакатларида, Онадўлида яшаганликлари ҳақида тахминлар бор.

Шундай динлар борки, инсонлар тарафидан ўзгартирилган, бузилган. Шунинг учун ушбу ўлкага пайғамбар юборилганми-йўқми, қатъий ҳукм айтиш жуда қийин.

Тарихда ўтган Конфуций, Буддалар, эҳтимол, пайғамбар, яъни бирор диннинг намояндалари бўлгандирлар. Эҳтимол, кейинчалик бу динлар инсоният тарафидан бузилгандир. Аммо бугунги сигирга сиғиниш, ўзини ёқиш, олти ой ҳеч нима емай-ичмай ғорга кириб ётиш каби инсон фитратига зид иллатлар «диннинг қоидалари» дея кейинчалик инсонлар томонидан ўйлаб топилган. Балки бу одатлар ҳам илгари бирон ҳақиқат манбаи бўлгандир, аммо вақт ўтиши билан улар инқирозга учраган.

Агар мусулмонлар дин манбаларини ҳассослик билан муҳофаза этмаганларида эди, ислом ҳам насронийлик, конфуцийлик ва будда каби эҳтимол аллақачон бузилиб кетган бўлур эди. Қолаверса, динимизни бузишга интилиш илгаридек бугун ҳам давом этмоқда. Масалан, баъзи кишилар ароқ ичадилар, зино қиладилар, қимор ўйнайдилар, фоиз ейдилар, аммо ўзларини мусулмон ҳисоблаб, исломий ҳаёт кечираётгандай ҳис этадилар.

Конфуцийни пайғамбар дея олмаймиз, чунки пайғамбар бўлмаганни «пайғамбар» дейиш куфрдир.

Айни чоғда пайғамбар бўлганни «пайғамбар эмас» дейиш ҳам куфр ҳисобланади. Суқрот ҳақида ҳам ривоятлар бор, аммо биз унинг ҳаётини тўлиқ билмаймиз. У яҳудийлик таъсири остида қолган бир файласуфми, ёки, умуман, бошқа бир ғояни илгари сурган олимми? Бу ҳақда тўла маълумотга эга эмасмиз. Баъзи олимлар «У яҳудийлик ғоясини илгари сурган файласуф бўлган», дейдилар. Аммо тарихий ҳужжатлар бу фикрни инкор этади. Афлотуннинг айтишича, Суқрот шундай деган экан: «Кўзимга ҳар хил нарсалар кўринар эди (аглюцинация бўлиши мумкин), менга инсониятни тўғри йўлга бошлаш учун ҳар хил хусуслар талқин этардилар. Болалигимдан бери ҳамма инсонларга Аллоҳ фикрини ёйиш, уларни Аллоҳга йўналтириш учун масъул бир шахс бўлишимни билгандай бўлардим».

Суқротнинг бу сўзлари агар ҳақиқат бўлганда эди, уни фикрга, фалсафага янада яқин, янада ўюшган Оврупо жамияти учун зуҳур этилган бир пайғамбар деб айтиш мумкин эди. Эътибор беринг, мен «Суқрот пайғамбардир» демаяпман. Чунки у пайғамбар бўлмаса, куфрга йўл қўйган бўламан. Фақат «Эҳтимол, бўлиши мумкин», деяпман.

Ар-Риёд университетида ишлайдиган математик профессор, каркук турки Одилбекдан нақл қиламан. Профессор дейди: «Америкода докторлик ишимни қилаётганимда, баъзан маҳаллий америколиклар ва занжилар билан кўришиб турардим. Бу қабилалар орасида гоҳо айнан биздаги илоҳият ақидаси каби диний тамойилларга дуч келдим. Масалан, «Аллоҳнинг тенги ва шериги йўқ, чунки илоҳ иккита бўлса, бошқарув бузилади...» дер эдилар. Бу фикр Анбиё сурасининг 22-оятини айнан ифодалайди: «Агар (осмону заминда) Аллоҳдан ўзга худолар бўлганида эди, ҳар иккиси бузилиб кетар эди. Бас, Арш эгаси бўлмиш Аллоҳ улар сифатлаётган (шериклардан) покдир». Бу ҳақиқатни занжиларга бирор пайғамбар айтмаса, ўзларича билишлари мумкин эмас эди. Ҳали-ҳануз олов атрофида рақс тушаётган ва кексаларни сўйиб ёётган бу ибтидоий жамоаларда мукаммал миллатларда учрайдиган бундай чуқур улуҳият ақидасишундай бир маъбудга сиғинамизки, У кўкдан туриб ердагиларни бошқаради», деб жавоб берадилар. Гарчи Аллоҳ кўкда турмаса-да,» (Ул зот) Ўз Аршини эгаллаган Раҳмондир». Тоҳа сурасининг 5-ояти каримасига биноан илоҳий амр ва ҳукмлар самодан келур. Шунинг учун инсониятнинг назари ва қўллари доим тепага кўтарилади. Ҳалиги қабилалар «Аллоҳ — жамийки мавжудотлар унга муҳтож, Ўзи эса ҳеч нарсага муҳтож бўлмаган зотдир. У она ё отадан туғилмаган. Унинг тенги ва ўхшаши йўқдир», деб, айни «Ихлос» сурасининг маъносини айтаётирлар. Бошқа бир қабилага бордим. Ҳали ҳам кекса ва касалларни сўйиб ейишларига қарамай, бу ваҳшийлар Аллоҳга худди бизлардек эътиқод қилишар экан. Қуръонда таъкидланган тавҳид тушунчаларига эга эканлар. Агар бу хусуслар уларга бирор элчи — пайғамбар орқали етказилмаганда эди, улар бу тушунчани ҳаёлларига ҳам келтира олмаган бўлар эдилар.

Энди «Аёллардан ҳам пайғамбар чиққанми?» — деган савол туғилиши ҳам табиий. Аҳли суннат вал жамоатдан уламо, фуқаҳо ва жами муҳаддислар аёлдан пайғамбар чиқмаган, дейишади. Ҳазрати Марям ёки Ҳазрати Осиёнинг пайғамбар бўлганликлари ҳақидаги ривоятлар заиф ва бу ҳақда қатъий бир ҳукм йўқдир. Жаноби Ҳақ бутун ашёни яратар экан, мусбат ва манфий, яъни, (+) ва (-) асосида яратди. Мувозанати бир хил, тенг бўлган ашёлар орасида бир-бирини итариш қонуни мавжуд. Модда парча ва заррачалари агар сирли бир эволюцияга тобе бўлмасалар эди, айни юкларга эга бўлганлар бир-бирларини итарар ва уруғ ҳам тарқалиб кетган бўларди. Бунинг натижаси асосан портлашдир. Булар шундай бир ҳисоб билан қилинганки, ҳар бир нарсада мусбат ва манфий қутб бор. Энг кичик олам — атомдан улкан метеоритларгача айни шу қонунга тааллуқлидир. Атомлардан ташкил топган инсон эса микро олам билан макро олам орасида мувозанат сақлайдиган тузилишда бўлиб, оламнинг хўжайинидир. У ҳам мусбат ва манфий қонунга риоя қилган ҳолда яшамоқда. Яъни, инсонда ҳам қўшиш ва айириш бўладики, бир-бирини жалб этгай. Бирининг шафқати, заифлиги, наригисининг куч-қуввати буларни бир жойга қўйгай ва натижада атомдаги метеоритларнинг вақдати — ягоналиги каби буларнинг ўрталарида бир ягона оила ташкил топгай.

Аёлнинг пайғамбар бўлишбўлмаслиги масаласига келсак, аёл, биринчидан бола туғади. Агар эркак киши ҳам бола туқканида эди, ундан ҳам пайғамбар чиқмаган бўларди. Чунки нубувват (пайғамбарлик) вазифасини ҳайз туфайли бажара олмайди, имомлик қила олмайди, рўзасини тута олмайди. Ҳомиладор бўлиб қолса, вазифаси умуман оғирлашади. Жанг майдонида энг олдинги сафларда жанг қилиши, ҳар соҳада энг фаол бўлиши, оммага йўлбошчилик қилиши, одамларни ва уларнинг қилаётган ишларини бажариши керак. Ҳомиладор аёл бундай фаолият кўрсата олишга қодир эмас. Барча бу хусуслар аёл зотидан пайғамбар чиқмаслигига далолатдир.

Нодирхон ҲАСАН
ўзбекчалаштирди.
Мақоладаги Қуръони Карим оятларининг таржима ва изоҳлари Алоуддин Мансурники

Гиёҳвандлик — аср вабоси

ҚОНУНБУЗАРГА ШАФҚАТ ЙЎҚ

Узбекистон — келажаги буюк давлат. Буни бутун жаҳон тан олмоқда. Чунки бугунги иқтисодий бухронлар жараёнида собиқ иттифоқнинг қўплаб республикалари катта қийинчиликлар ва тус-тўполонларни бошидан ўтказмоқда. Мустақил Узбекистонимизда эса осойишталик ва тинчлик ҳукм сурмоқда, аҳолининг фаровонлик йўлида меҳнат қилиши учун барча имкониятлар яратилмоқда. Айни чоғда, қонунбузарликларга қарши кескин кураш олиб борилмоқда. Жумладан, сўнгги пайтларда гиёҳвандлик билан шуғулланувчи ва олди-сотди қилувчиларга нисбатан аёвсиз чора-тадбирлар кўрилмоқда. Бу жиҳатдан май ойидан эътиборан «Қорадори-95» тадбири утказилаётгани муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда. Тошкент шаҳар ИИББ гиёҳвандликка қарши кураш бўлими бошлиғининг ўринбосари, милиция майори Тоҳир Абдусатторов ва шаҳар ИИББ Давлат автомобил назорати бошқармаси бўлим бошлиғи, милиция подполковниги Азиз Эрназаров билан суҳбатимиз ҳам айнан шу мавзуга бағишланди.

— Тоҳир ака, аввало, пойтахтимиз ҳудудида гиёҳвандликка қарши олиб борилаётган ишлар ва тезкор тадбирларнинг натижалари ҳақида гапириб бersангиз.

— Бажонидил. Шаҳримизда йил бошидан буён гиёҳвандликка даҳлдор бирнеча юздан ортиқ жиноят қайд этилди. Шундан бир қисми бўйича жиноий иш қўзғатилди, 115 шахсга нисбатан маъмурий чоралар қўлланилди.

«Қорадори-95» тадбири бўйича иш олиб бораётганимизда, Сирғали, Ҳамза ва Шайхонтоҳур туманларида истиқомат қилувчи бир неча фуқаро ўз уйларида гиёҳванд усимликларни етиштириш ва ноқонуний равишда сотиш билан шуғулланаётганларини аниқладик. Айрим ҳамшаҳарларимиз ҳатто кўпқаватли турар-жой биноларининг балконларида ҳам наша ва кўкнори устираётганликларининг гувоҳи бўлдик. Биз гиёҳванд усимликларни таг-томири билан йўқ қилиб ташладик. Қонунбузарларнинг ҳаммаси эндиликда қилмишларига яраша жазо олишлари аниқ. Лекин гиёҳвандлик моддаларининг катта қисми шаҳримизга Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятларидан ҳамда Тожикистон Республикасидан олиб келинмоқда. Давлат автомобил назорати бошқармаси ходимлари тадбирда фаол иштирок этиб, гиёҳвандлик билан боғлиқ жиноятларни очишга муваффақ бўлишаяпти. Шаҳарга кириб келувчи барча йўллардаги ДАН постларида ҳушёрлик билан ўз хизматларини адо этишмоқда.

— Азиз Туғонович, «Қорадори-95» тадбири бошлангандан буён ўтган уч ой мобайнида Давлат автомобил назорати бошқармаси ходимлари нечта жиноятни очишга муваффақ бўлдилар?

— Бошқармамиз ходимлари пойтахтимизда транспорт ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш ва йўлларда содир этиладиган ноҳуш ҳодисаларнинг олдини олиш билан бирга бошқа жиноятларни фош этишга ҳам баҳоли қудрат ҳисса қўшмоқдалар. Чунончи, «Тун», «Тусиқ», «Хонадон», ва «Тозалаш» каби кундалик тадбирларда ҳамда ҳозирда давом этаётган кенг миқёсли «Қорадори-95» операциясида фаол иштирок этмоқдалар. Шаҳримизга кириб келаётган автоуловлар тўхтатиб текширилганда, баъзиларидан ўқотар қуроллар, портлатгич ва гиёҳвандлик моддалар чиқмоқда. Биз уларни ўтказиб юбормаслик мақсадида Тошкент шаҳрига кириб келувчи барча йўллардаги ДАН постларини тажрибали ходимлар ва исковуч итлар билан таъминлаганмиз. Пойтахтимизга гараз ниятда қадам қўяётган шахсларга нисбатан эса қатъий чоралар кўрилмоқда. Бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин:

ДАН Йул-соқчилик хизмати катта инспектори, милиция катта лейтенанти Б. Турсунбоев Мирзо Улуғбек туманида хизмат вазифасини ўтаётиб, текшириб кўриш учун «Хонда» русумли транспорт воситасини тўхтатади. Текширувда машина ҳайдовчиси А. Л. нинг ёнида ясама тўппонча ва наркотик модда борлиги маълум бўлди.

Бошқа бир мисол: ДАН катта инспектори, милиция капитани Р. Абдурахмонов ва милиция старшинаси Д. Бадалов кечаси соат 22да «Эркин» постида «ВАЗ-2106» русумли, давлат рақами 3 2254 СИ бўлган транспорт воситасини тўхтатиб, текшириб кўришганда, автоуловнинг орқа ўриндиғи остидан қопга ўралган 3 килога яқин гиёҳвандлик моддаси борлиги маълум бўлди. Бу жиноий иш юзасидан ҳам тергов ҳаракатлари бошлаб юборилди.

Умуман, «Қорадори-95» тадбири жараёнида ҳозиргача ДАНБ ходимлари томонидан 90 га яқин қонунбузарлик ҳолати аниқланди. Шундан 70 таси бўйича жиноий иш очилиб, тергов ошириллди. Ходимларимиз гиёҳвандликка қарши кураш ва унинг олдини олиш тадбирларида бундан кейин ҳам фаол қатнашаверадилар.

Суҳбатдош: Мирзараҳим МАМАЖОНОВ,
Тошкент шаҳар ИИББ Матбуот хизмати катта инспектори

Қўл билан берганга қуш тўймас.
Ҳ. МАРЗАКАРИМОВ сурат-лавҳаси

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ
O'ZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1995 №44

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Қабулхона телефони— 33-52-91,
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (назм ва наср бўлими мудири), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖУРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ, Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

Навбатчи муҳаррир — Адиба ОРТИҚОВА

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0293. Ҳажми — 2 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6